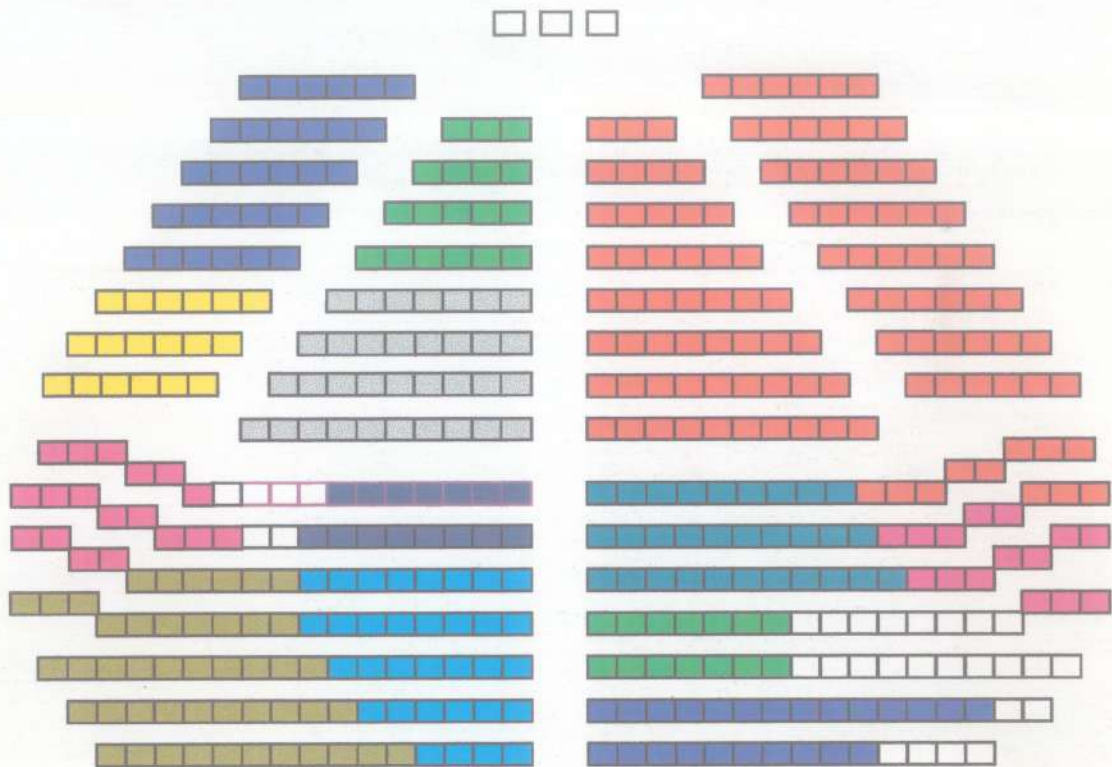

ПАРЛАМЕНТ

№1/2001

ФРАКЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ДІЯЛЬНОСТІ

Лабораторія законодавчих ініціатив

Шановні друзі, дорогі читачі!

Лабораторія законодавчих ініціатив започатковує власне інформаційно-аналітичне видання "Парламент". Це закономірний етап у становленні нашої організації та логічний підсумок тієї роботи, що здійснила Лабораторія за перший рік своєї діяльності.

За минулий рік Лабораторія законодавчих ініціатив започаткувала цілий ряд проектів та програм. Це робочі зустрічі для працівників апаратів фракцій парламентської більшості у Верховній Раді України; інформаційні семінари з питань наближення європейського та українського законодавства для працівників центральних органів влади та Верховної Ради України; серія круглих столів та конференцій з проблем законодавчого посилення ролі політичних партій; законодавчого забезпечення діяльності громадських організацій та благодійництва; аналізи програми уряду, проекту Державного бюджету та проекту Податкового кодексу.

Одним з останніх заходів проведених Лабораторією законодавчих ініціатив у грудні 2000 року, був круглий стіл "Фракції політичних партій у Верховній Раді України: досвід та перспективи діяльності". Власне матеріали, доповіді та виступи у дискусії на цьому круглому столі склали основу першого випуску інформаційно-аналітичного видання "Парламент".

З новою ініціативою, цим новим виданням ми входимо у нове тисячоліття, сповнені віри, що наша робота буде складовою процесу демократичних політичних та економічних реформ в Україні. Сподіваємося, що це видання та інші проекти Лабораторії законодавчих ініціатив йтимуть в ногу з часом і слугуватимуть добру нашої країни у справі розвитку законодавства та парламентаризму, становлення демократичних засад громадянського суспільства.

З найкращими побажаннями нашим читачам, колегам, партнерам і всій Україні в новому тисячолітті.

Ігор КОГУТ,

голова Ради Лабораторії законодавчих ініціатив

Над випуском працювали:

Горшков Дмитро

Замніус Віталій

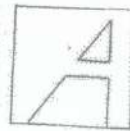
Малаш Олеся

Синьоокій Олександр

Черніков Денис

Шевчук Андрій

Видання Лабораторії законодавчих ініціатив за сприяння Представництва фонду Конрада Аденауера в Україні

**Konrad
Adenauer-
Stiftung**

ПАРЛАМЕНТ

Інформаційно-аналітичне видання громадської організації "Лабораторія законодавчих ініціатив"

© "Лабораторія законодавчих ініціатив", 2001

Привітання	
Манфред ЛОМАНН, директор представництва фонду Конрада Аденауера в Україні.....	2
Том КОРМ'Є, керівник представництва Національного демократичного інституту міжнародних відносин в Україні.....	2
Фракційна структура Верховної Ради України: етапи становлення та перспективи розвитку	
Андрій ШЕВЧУК, експерт Лабораторії законодавчих ініціатив.....	3
Аналіз рішень Конституційного суду щодо порядку створення партійних фракцій та відповідні зміни у Регламенті ВРУ	
Віктор МУСІЯКА, директор Центру комерційного права.....	5
Проблема «міжфракційних міграцій»	
Володимир МАРЧЕНКО, народний депутат України, ПСПУ.....	6
Борис БЕСПАЛИЙ, народний депутат України, "Реформи і Порядок"- "Реформи-Конгрес".....	7
Василь СІРЕНКО, народний депутат України, КПУ.....	8
Тарас ЧОРНОВІЛ, народний депутат України, НРУ.....	10
Вплив виборчої системи та законодавства про політичні партії на формування партійного представництва у парламенті	
Борис БЕСПАЛИЙ, народний депутат України, "Реформи і Порядок"- "Реформи-Конгрес".....	12
Ростислав ПАВЛЕНКО, експерт Міжнародного інституту порівняльного аналізу.....	14
Іноземний досвід законодавчого регулювання діяльності фракцій політичних партій у парламентах світу	
Німеччина	
Бернгардт ШЛЬОЕР, Академія державного управління при Президентові України.....	16
Канада	
Том КОРМ'Є, керівник представництва Національного демократичного інституту міжнародних відносин в Україні.....	18
Польща	
Марцін ВАЛЄЦКІ, експерт Національного демократичного інституту міжнародних відносин.....	19
Формування ефективного і стабільного партійного представництва у парламенті в контексті удосконалення законодавства про вибори та про політичні партії	
Віталій ЗАМНІУС, експерт Лабораторії законодавчих ініціатив.....	21
Порядок формування, статус і роль партійних фракцій в процесі утворення парламентської більшості відповідно до норм регламентів зарубіжних країн	
Дмитро ГОРШКОВ, експерт Лабораторії законодавчих ініціатив.....	25
До питання партійної дисципліни в парламенті	
Тетяна СОБОЛЄВА, політичний аналітик Національного демократичного інституту міжнародних відносин США в Україні.....	31
Додатки	
1. Витяг з чинного Регламенту Верховної Ради України стосовно діяльності депутатських груп та фракцій.....	34
2. Рішення Конституційного Суду України у справі про утворення фракцій у Верховній Раді України.....	38
3. Перелік партій зареєстрованих Міністерством юстиції України.....	44
4. Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України 3 (14) скликання.....	49
5. Політичні партії на виборах у мажоритарних округах.....	52

Привітання

Манфред ЛОМАНН,
*директор представництва фонду
Конрада Аденауера в Україні*

Фонд Конрада Аденауера впродовж декількох років займається співпрацею з українським парламентом, політичними партіями і фракціями. В рамках цієї співпраці було проведено багато різних заходів: організовано поїздки депутатів до Німеччини з метою їх ознайомлення з діяльністю Бундестагу, випущено брошуру "Роль партій і фракцій у парламенті".

Як мені відомо, у Верховній Раді налічується 13 фракцій і одна досить численна позафракційна група, що складається з 32 депутатів і є третьою за величиною після фракцій Комуністичної та Трудової партій. Причому, необхідно зазначити, лише 9 з цих фракцій пов'язані з політичними партіями. Багато з цих фракцій не відповідають реальноіснуючим ідеологічним течіям у суспільстві. Тому мене, власне, непокоїть, що ці фракції представлені у парламенті без прев'язки до певної політичної сили. Необхідно сказати, що в Україні, окрім Комуністичної партії та ще декількох партій лівого спектру, партії не мають зрозумілої політичної програми. Між політичними програмами різноманітних партій центристського спрямування важко знайти відмінності. Ще один недолік української партійної системи, на мій погляд, полягає в організаційній слабкості партій і малій кількості їх членів. Негативну роль відіграє і практика переходів депутатів з фракції у фракцію.

Том КОРМ'Є,
*керівник представництва Національного
демократичного інституту міжнародних відносин в Україні*

Я працював у канадському парламенті протягом десяти років і вважаю, що окремі аспекти канадського досвіду могли б бути врахованими в Україні. Хоча, зрозуміло, наші політичні системи дещо різняться.

У нашому парламенті представлено лише 5 фракцій. Це зумовлено тим, що держава надає фінансову підтримку лише тим політичним силам, які здатні об'єднати велику кількість депутатів. Така незначна кількість фракцій є досить важливою перевагою, оскільки відразу можна побачити, хто чий інтереси представляє і які позиції відстоює.

Ми розуміємо, що народні депутати не повинні бути фахівцями абсолютно у всьому. Тому фракція забезпечує своїх членів дослідженнями, тим матеріалом, що треба донести до виборців.

І, звичайно, всі наші фракції мають найтісніші зв'язки зі своїми політичними партіями. І це ще стає додатковою перевагою для донесення інформації з парламенту до людей. Оскільки партійні активісти отримують всю інформацію з фракцій і несуть її до членів партій, до простих виборців.

Сподіваюся, що деякі з цих питань ми все-таки матимемо змогу обговорити більш детально під час тієї дискусії, яка зараз розпочнеться.

Фракційна структура Верховної Ради України: етапи становлення та перспективи розвитку

Андрій ШЕВЧУК,
експерт Лабораторії законодавчих ініціатив

Взагалі історія українського парламентаризму - це історія поступового посилення ролі та значення фракцій. Під час роботи Верховної Ради 12 (першого) скликання фракцій спочатку взагалі не було (Народна Рада та група 239 скоріше були предтечами сучасної більшості та меншості, аніж фракціями). Лише під кінець цього скликання почали утворюватися фракції. Але їх статус, повноваження не були чітко врегульовані.

Наступне скликання Верховної Ради вже на першій сесії, практично на першому засіданні спробувало врегулювати статус депутатської групи або фракції. І саме цей факт значно посилив їх роль. Ще більше роль фракцій зросла після того, як була ліквідована Президія Верховної Ради України, і все більше вже керівники фракцій, а не комітетів стали виконувати колишні координуючі функції Президії.

Тепер, з вашого дозволу, я зупинюся коротко на фракційній структурі Верховної Ради третього (або чотирнадцятого скликання). Перше і головне, Верховна Рада цього скликання вперше в історії України була сформована за новим виборчим законом.

Була утворена восьмифракційна структура Верховної Ради. Тобто право на створення фракцій було надано тільки партіям, які подолали чотирьохвідсотковий бар'єр. Якщо минуле 2-ге скликання передбачало створення депутатських груп, то за цим рішенням депутатських груп не існувало.

Друге важливе рішення, яке було тоді прийнято, - це утворення Погоджувальної ради фракцій. На наш погляд, це знову ж таки значно посилює роль та значення депутатських фракцій.

Однак, образно кажучи, в той момент гайка структуризації була закручена надто сильно. І вже незабаром різьбу було зірвано. Перші ознаки цього прослідковувалися під час спікіради, коли довгі раунди голосувань висвітлили проблему, яка існує з депутатськими фракціями Верховної Ради. Так, голосування відбувалося фактично головами фракцій, а дисципліна була побудована на досить незвичних для парламентаризму речах.

Другий момент. Справді, були позбавлені права створювати групи або фракції депутати, які пройшли за мажоритарними округами. Самі ці фактори зумовили звернення частини депутатів до Конституційного Суду. І рішення Конституційного Суду, яке тут надалі буде обговорюватися, зруйнувало існуючу фракційну структуру. Незважаючи на те, що відразу після рішення Суду було створено фракцію «Реформи-Конгрес» переважно з позафракційних депутатів, наступні кілька нових фракцій було утворено за принципом розколу материнської фракції.

Якщо подивитися на тогочасний склад цих фракцій або груп, можна побачити, що фракції тих партій, які подолали 4-відсотковий бар'єр, фактично дали "путівку в життя" новим фракціям.

Наступним кроком були президентські вибори. За декілька місяців до їх утворення фактично стало зрозуміло, що всі головні кандидати в Президенти України отримали або захотіли отримати свою власну фракцію у Верховній Раді.

Відповідно новим кроком по зміні фракційної структури Верховної Ради стала ліквідація фракцій, які на президентських виборах не підтримали діючого Президента.

Після утворення і початку роботи "більшості", в принципі, фракційна структура Верховної Ради дещо стабілізувалася. Але все одно створюються нові фракції та групи. Останньою була фракція "Яблуко", яка зареєструвалася вже на цій сесії.

Тепер про проблеми, які навіть при цьому короткому огляді зрозумілі. По-перше (і на нашу думку, це головне), це проблема збереження фракцій, партій, які подолали 4-відсотковий бар'єр. Справа в тому, що не можна переглядати результати виборів після самих виборів. Треба якимось чином врегулювати це питання. Але яким - це досить важко сказати зараз, тому що без змін до Конституції це зробити практично не можливо. Очевидно, саме цим зумовлена поява проекту щодо змін до Конституції України, який підписали більше 150 народних депутатів.

Друга проблема, це проблема статусу фракцій та груп і їх відмінність. Як в попередній редакції Регламенту, яка діяла в 1994-1998 роках, так і зараз практично немає ніякої відмінності між групою та фракцією. Якщо фракція - це партійна структура, то тоді, очевидно, треба вирішувати питання про те, що більшість членів цієї фракції мають бути членами партії. А вже групу можна створювати за іншою ознакою.

Так само є проблема і з кількісним складом. Можливо, група має набрати більше депутатів, ніж фракція. Є й інші проблеми, які, очевидно, будуть далі обговорюватися: міжфракційні переходи, зв'язок фракції та партії, проблема легітимності тієї чи іншої фракції якщо у партії, відбувається розкол тощо.

Ще одна проблема - утворення фракцій партій, які були зареєстровані і виникли вже після того, як Верховна Рада цього скликання почала роботу. На нашу думку, тут так само якимось чином слід ускладнити процес створення такими партіями своїх фракцій у Верховній Раді. Не можна ставити воза попереду коня і слід інституціонально протидіяти існуючій зараз практиці, що спочатку створюється фракція, а потім вже партія.

На наш погляд, всі ці проблеми треба вирішувати комплексно: виборчим законом, Законом про Регламент Верховної Ради, Законом "Про політичні партії". Ми вважаємо, що, коли не буде прийнято пропорційний Закон "Про вибори народних депутатів України", треба посилити зв'язок пропорційного та мажоритарного елементів виборчої системи.

Яким чином можна це зробити? На наш погляд, можна було б зробити два загороджувальних бар'єра, один - чотири чи п'ять відсотків, а другий - менше, наприклад, два відсотки.

Другий бар'єр є чинним для партій, які на мажоритарних виборах набрали більше певної кількості голосів. Наприклад, 5 чи 10 депутатів від якоїсь партії на мажоритарних виборах отримали мандати. Якщо ця партія набирає на пропорційних виборах певну кількість голосів, наприклад, більше ніж два відсотки, то вона, на наш погляд, може утворити свою фракцію у Верховній Раді за рахунок і депутатів-мажоритарників.

На користь цієї схеми діє і те, що за рішенням Конституційного Суду кожен кандидат має висуватися на виборах або за списком партії, або в окрузі. Отже, кожна конкуруюча на виборах політична сила (партія або блок партій) буде вести боротьбу на двох однаково значимих фронтах («мажоритарному» та «пропорційному») і кожен голос або мандат набувають виняткової ваги. Крім того, після виборів певним образом знімається відмінність в статусі депутатів «списочників» та «мажоритарників».

Це лише схема. Ця пропозиція потребує дуже глибокого вивчення і доопрацювання. Але, на наш погляд, вона може бути предметом розгляду.

Аналіз рішень Конституційного суду щодо порядку створення партійних фракцій та відповідні зміни у Регламенті ВРУ

Віктор МУСІЯКА,
*директор Центру комерційного права,
 доктор юридичних наук, професор*

Я не буду намагатися все охопити, бо обговорюване питання надзвичайно об'ємне. Але по суті хочу дещо сказати.

Ви пам'ятаєте, який великий резонанс мало рішення Конституційного суду від 3 грудня 1998 року у зв'язку з конституційним поданням 51 народного депутата щодо неконституційності внесення змін до до статті 4. 2. 1 регламенту такого змісту: депутатські фракції у Верховній Раді України утворюються виключно депутатами на основі політичних партій та блоків політичних партій, що подали чотиривідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року за умов, що до складу кожної із фракцій входить не менше, як 14 народних депутатів України.

Конституційний суд, проаналізувавши всі обставини, зробив висновок про неконституційність положення постанови Верховної Ради про внесення змін до Регламенту.

Конституційним було визнане лише положення про мінімальний розмір фракцій. На думку Конституційного Суду, Верховна Рада може встановлювати подібні норми, тому що такі рішення приймаються на основі зваження різних політичних поглядів.

На мій погляд, це рішення Конституційного суду носить двоякий характер, викликає подвійне враження.

По-перше, треба, мабуть, погодитися з тим, що рішення Верховної Ради щодо внесення зміни до Регламенту таким чином є спробою фактично "загнати" всіх депутатів, які не входять до тих чи інших партій або блоків партій, що подолали чотирьохвідсотковий бар'єр, або які здобули свої мандати в мажоритарних округах, до тих чи інших фракцій. Звичайно, такі методи є неприйнятними.

Тут треба нагадати ще одне рішення Конституційного суду щодо того, що партії, які не набрали 200 тисяч голосів на свою підтримку, мають все-таки право висувати своїх кандидатів в окремих мажоритарних округах і, таким чином, брати участь у парламентських виборах. В іншому разі буде порушена стаття 36 Конституції, яка урівнює всі політичні партії в їх праві приймати участь у виборах.

Але тут є один нюанс. В Україні діє все-таки змішана мажоритарно-пропорційна виборча система. І коли ті партії, які навіть не брали участі у виборах, створюють свої фракції, виникає дивна ситуація.

Все ж, я думаю, що нам слід зважати на те, що країна переживає перехідний етап. А коли буде запроваджена пропорційна або мажоритарна (незмішана) виборча система, стане очевидним, що право на створення власних фракцій мають лише ті партії, які перемогли на виборах.

У цьому сенсі я вважаю рішення Конституційного Суду помилковим. Він мав дати тлумачення про те, що ті партії, які по мажоритарних округах набрали кількість мандатів, яка перевищує 4 відсотки, мають право створювати фракції, навіть якщо вони не брали участі у виборах по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу. Це було б логічно. І тоді відбувалася б структуризація парламенту.

Тут є ще один цікавий момент. На мою думку, неправильним є рішення про те, що для того, щоб утворити фракцію, повинно зібратися 14 депутатів. Якщо партія пододала виборчий бар'єр, вона вже має конституційне право на створення власної фракції, навіть,

якщо має у парламенті лише 9 своїх представників. Я думаю, що відповідні поправки до законодавства слід внести до виборів.

І останнє. Ви знаєте, Конституційний Суд цікаво обгрунтував своє рішення. Він виходив з того, що Регламент говорить про право створювати депутатські групи, а потім мова весь час йде про фракції. Мається на увазі, що фракція створюється на основі партії, а депутатські групи - це об'єднання позапартійних депутатів та депутатів, що входять до партій, які не здобули перемоги у багатомандатному виборчому окрузі. А в даному випадку Конституційний Суд проігнорував це положення, і вийшло так, що у Верховній Раді можуть створюватись тільки фракції.

Підсумовуючи сказане, хочу виділити наступне.

Дійсно, фракції мають створюватись тільки партіями, які подолали 4-відсотковий бар'єр. Про своє бачення природи бар'єру я вже говорив.

Інші ж депутати повинні мати право створювати депутатські групи. А мінімальна кількість членів фракції повинна визначатися виборчим бар'єром.

Проблема «міжфракційних міграцій»

Володимир МАРЧЕНКО,
народний депутат України,
Прогресивна соціалістична партія України

Я представляю партію, яка подолала чотиривідсотковий бар'єр, яка мала фракцію у парламенті, але з різних причин незаконно, на наш погляд, втратила це право.

З обговорюваної теми я хотів би виділити декілька проблем. Головні з них - правова і політична.

Правова проблема, перш за все, полягає в конституційній невирішеності і незабезпеченості права політичної партії впливати на своїх представників у Верховній Раді України.

Більше того, народні депутати України у нас набувають своїх повноважень за двома рішеннями: перше рішення - це реєстрація і визнання депутатів обраними Центральною виборчою комісією; друге - прийняття депутатом присяги.

І якщо політична партія вважає свого представника таким, що не виправдав довіри, вона у судовому порядку ставить питання про позбавлення його депутатського мандату від цієї партії. Але залишається конституційна проблема, яким чином позбавити народного депутата України повноважень, які він отримав після проголошення присяги.

Ця проблема сьогодні вирішується. Ми вже зібрали підписи для того, щоб внести зміни до Конституції, щоб ця проблема була вирішена.

Є ще декілька правових проблем. Наприклад, відсутність закону про політичні партії, який би забезпечував партіям механізми впливу або механізми заміни тих народних депутатів України, які не виконують передвиборчу програму і рішення політичної партії України.

Сьогодні такий закон прийнятий, проголосований Верховною Радою України. У ньому є така пропозиція, є така стаття. Але Президент України наклав на цей закон вето, і діяльність політичних партій врегульовується сьогодні законом про об'єднання громадян, який прийнятий у 1994 році, ще до прийняття Конституції України.

Наступне. Сьогодні ні Регламентом Верховної Ради України, ні іншим законом не захищені права опозиційних партій. Уже піднімалося питання про те, що регламентом, який не є законом, встановлена мінімальна кількість фракції - 14 осіб. Ця цифра не підтверджується ніякою логікою, тому що 4 відсотки від 225 народних депутатів України, які отримали повноваження за партійними списками, складають 9 чоловік. Але без будь-

Аналіз рішень Конституційного суду щодо порядку створення партійних фракцій та відповідні зміни у Регламенті ВРУ

Віктор МУСІЯКА,
директор Центру комерційного права,
доктор юридичних наук, професор

Я не буду намагатися все охопити, бо обговорюване питання надзвичайно об'ємне. Але по суті хочу дещо сказати.

Ви пам'ятаєте, який великий резонанс мало рішення Конституційного суду від 3 грудня 1998 року у зв'язку з конституційним поданням 51 народного депутата щодо неконституційності внесення змін до до статті 4. 2. 1 регламенту такого змісту: депутатські фракції у Верховній Раді України утворюються виключно депутатами на основі політичних партій та блоків політичних партій, що подали чотиривідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року за умов, що до складу кожної із фракцій входить не менше, як 14 народних депутатів України.

Конституційний суд, проаналізувавши всі обставини, зробив висновок про неконституційність положення постанови Верховної Ради про внесення змін до Регламенту.

Конституційним було визнане лише положення про мінімальний розмір фракцій. На думку Конституційного Суду, Верховна Рада може встановлювати подібні норми, тому що такі рішення приймаються на основі зваження різних політичних поглядів.

На мій погляд, це рішення Конституційного суду носить двоякий характер, викликає подвійне враження.

По-перше, треба, мабуть, погодитися з тим, що рішення Верховної Ради щодо внесення зміни до Регламенту таким чином є спробою фактично "загнати" всіх депутатів, які не входять до тих чи інших партій або блоків партій, що подолали чотирьохвідсотковий бар'єр, або які здобули свої мандати в мажоритарних округах, до тих чи інших фракцій. Звичайно, такі методи є неприйнятними.

Тут треба нагадати ще одне рішення Конституційного суду щодо того, що партії, які не набрали 200 тисяч голосів на свою підтримку, мають все-таки право висувати своїх кандидатів в окремих мажоритарних округах і, таким чином, брати участь у парламентських виборах. В іншому разі буде порушена стаття 36 Конституції, яка урівнює всі політичні партії в їх праві приймати участь у виборах.

Але тут є один нюанс. В Україні діє все-таки змішана мажоритарно-пропорційна виборча система. І коли ті партії, які навіть не брали участі у виборах, створюють свої фракції, виникає дивна ситуація.

Все ж, я думаю, що нам слід зважати на те, що країна переживає перехідний етап. А коли буде запроваджена пропорційна або мажоритарна (незмішана) виборча система, стане очевидним, що право на створення власних фракцій мають лише ті партії, які перемогли на виборах.

У цьому сенсі я вважаю рішення Конституційного Суду помилковим. Він мав дати тлумачення про те, що ті партії, які по мажоритарних округах набрали кількість мандатів, яка перевищує 4 відсотки, мають право створювати фракції, навіть якщо вони не брали участі у виборах по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу. Це було б логічно. І тоді відбувалася б структуризація парламенту.

Тут є ще один цікавий момент. На мою думку, неправильним є рішення про те, що для того, щоб утворити фракцію, повинно зібратися 14 депутатів. Якщо партія пододала виборчий бар'єр, вона вже має конституційне право на створення власної фракції, навіть,

якщо має у парламенті лише 9 своїх представників. Я думаю, що відповідні поправки до законодавства слід внести до виборів.

І останнє. Ви знаєте, Конституційний Суд цікаво обгрунтував своє рішення. Він виходив з того, що Регламент говорить про право створювати депутатські групи, а потім мова весь час йде про фракції. Мається на увазі, що фракція створюється на основі партії, а депутатські групи - це об'єднання позапартійних депутатів та депутатів, що входять до партій, які не здобули перемоги у багатомандатному виборчому окрузі. А в даному випадку Конституційний Суд проігнорував це положення, і вийшло так, що у Верховній Раді можуть створюватись тільки фракції.

Підсумовуючи сказане, хочу виділити наступне.

Дійсно, фракції мають створюватись тільки партіями, які подолали 4-відсотковий бар'єр. Про своє бачення природи бар'єру я вже говорив.

Інші ж депутати повинні мати право створювати депутатські групи. А мінімальна кількість членів фракції повинна визначатися виборчим бар'єром.

Проблема «міжфракційних міграцій»

Володимир МАРЧЕНКО,
народний депутат України,
Прогресивна соціалістична партія України

Я представляю партію, яка подолала чотиривідсотковий бар'єр, яка мала фракцію у парламенті, але з різних причин незаконно, на наш погляд, втратила це право.

З обговорюваної теми я хотів би виділити декілька проблем. Головні з них - правова і політична.

Правова проблема, перш за все, полягає в конституційній невирішеності і незабезпеченості права політичної партії впливати на своїх представників у Верховній Раді України.

Більше того, народні депутати України у нас набувають своїх повноважень за двома рішеннями: перше рішення - це реєстрація і визнання депутатів обраними Центральною виборчою комісією; друге - прийняття депутатом присяги.

І якщо політична партія вважає свого представника таким, що не виправдав довіри, вона у судовому порядку ставить питання про позбавлення його депутатського мандату від цієї партії. Але залишається конституційна проблема, яким чином позбавити народного депутата України повноважень, які він отримав після проголошення присяги.

Ця проблема сьогодні вирішується. Ми вже зібрали підписи для того, щоб внести зміни до Конституції, щоб ця проблема була вирішена.

Є ще декілька правових проблем. Наприклад, відсутність закону про політичні партії, який би забезпечував партіям механізми впливу або механізми заміни тих народних депутатів України, які не виконують передвиборчу програму і рішення політичної партії України.

Сьогодні такий закон прийнятий, проголосований Верховною Радою України. У ньому є така пропозиція, є така стаття. Але Президент України наклав на цей закон вето, і діяльність політичних партій врегульовується сьогодні законом про об'єднання громадян, який прийнятий у 1994 році, ще до прийняття Конституції України.

Наступне. Сьогодні ні Регламентом Верховної Ради України, ні іншим законом не захищені права опозиційних партій. Уже піднімалося питання про те, що регламентом, який не є законом, встановлена мінімальна кількість фракції - 14 осіб. Ця цифра не підтверджується ніякою логікою, тому що 4 відсотки від 225 народних депутатів України, які отримали повноваження за партійними списками, складають 9 чоловік. Але без будь-

якої мотивації та аргументації прийняте рішення про 14 чоловік. І в результаті різних дій народних депутатів України партія, зокрема наша, яка пододала чотиривідсотковий бар'єр, була проголошена такою, що розпущена. Це було зроблено на підставі незаконної норми щодо встановлення мінімального складу фракції.

Я вважаю, що це питання повинне бути врегульованим. Врегульованим таким чином, щоб партії, які подолали чотиривідсотковий бар'єр, мали право утворювати фракції, а народні депутати України, які здобули свої мандати в одномандатних виборчих округах, – утворити депутатську групу. Природа отримання депутатського мандата різна, тому і статус повинен бути різним.

Є також проблема застосування норм законодавства про вибори народних депутатів України, застосування їх судами України.

Так, пункт перший статті 26 надає право політичній партії відкликати кандидатів у народні депутати України за рішенням з'їзду.

Судова система, зокрема Печерський суд міста Києва, цю норму до різних політичних партій застосовує по-різному. Зокрема, права "Громади" і Соціал-демократичної партії він захистив, а в абсолютно таких же обставинах позбавив Прогресивну соціалістичну партію України права відкликати кандидата в народні депутати України.

Яка природа міграції сьогодні в парламенті? Чому депутати переходять з однієї партії в іншу? Перший координатор парламенської більшості Леонід Кравчук у своєму інтерв'ю прямо заявив, що депутатів перекупають за гроші, їх переводять, або депутати дають згоду на перехід в іншу фракцію і потім голосують за зовсім інші принципи, за зовсім інші програми, ніж ті, що були підтримані їх виборцями. Вже навіть відомо, за яку суму переманюють депутатів і таке інше.

З політичного боку Верховна Рада України, яка була обрана в березні 1998 року, повністю змінила свою структуру. Штучно була утворена більшість: за рахунок підкупу депутатів, за рахунок відсутності правової бази по відкликанню депутатів, які перейшли в інші фракції.

Такий стан речей, безумовно, не сприяє тому, щоб політичні партії виконували безпосередньо свої передвиборні програми, позбавляє громадян права реалізовувати свою економічну, соціальну і політичну програми перетворень за рахунок підтримки політичних партій. І я переконаний у тому, що, якщо не буде підписаний Закон про політичні партії, який прийнятий Верховною Радою, якщо не будуть проведені зміни до Конституції чи до виборчого закону, роль політичних партій в Україні буде мізерною. Ніякого впливу на вирішення питань у державі такі партії мати не будуть. Ось яка природа міграції депутатів і проблеми, яку ми бачимо у зв'язку з цим.

Борис БЕСПАЛИЙ,
народний депутат України
Фракція партії "Реформи і Порядок" - "Реформи-Конгрес"

В Закон України "Про політичні партії" за ініціативою Президента, підтриманою парламентом, була введена норма, згідно з якою депутати, обрані за партійними списками, в разі виходу їх зі складу відповідної фракції, складають депутатські повноваження.

Ця норма в дію не введена, як не є запровадженим і весь Закон, але вона є неконституційною. Чому? Тому що стаття 81 Конституції України наводить вичерпний перелік підстав для дострокового припинення повноважень народного депутата України. І згаданої підстави там немає.

І тому значна частина депутатів (співатори закону – пан Чорновіл і товариш Марченко – присутні тут) внесли законопроект № 6254 "Про внесення змін до Конституції України", який вже зареєстрований, але за останніми подіями залишився якось непоміченим. Що ж там пропонується? В разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії (блоку політичних партій) зі складу фракції даної партії (блоку партій), його повноваження припиняються достроково на підставі закону.

Чому ця норма є відсильною? Тому що можливі різні ситуації: партії об'єднуються, партії припиняють існування, зрештою, когось можуть необґрунтовано виключити зі складу партії. Такі дискусійні моменти (так само як і несумісність) мають регулюватися законом.

Але виникає таке питання: чи мають підпадати під цю норму, чи варто її поширити на тих депутатів, які були обрані в одномандатних округах, але висунуті і зареєстровані від політичних партій? Є така проблема.

Виникає також проблема дотримання прав. Тут йдеться не про загальні права людини і громадянина, а про права посадових осіб. Така норма застосовувалась не часто. Я знаю тільки один приклад – Чехословаччину 1921 року. В Україні, я думаю, такий підхід теж користується широкою підтримкою і має шанси на те, щоб бути закріпленим.

Василь СІРЕНКО,
народний депутат України, фракція КПУ

Шановні колеги, я хотів би звернути вашу увагу на те, що народу парламент потрібний, а от потрібні партії народу чи ні – це інша справа. Партії потрібні класам, соціальним групам, стратам, любителям пива (адже є така Партія любителів пива), а народу взагалі потрібний парламент як законодавчий орган, який готує і приймає закони.

Так от з цієї точки зору мені не зрозуміло таке кріпосництво, що якщо ти в партії, то ти і у фракції, і в депутатах. Але якщо ти не в партії, то ти вже і не в депутатах, і не у фракції. Цей підхід, мені здається, суперечить чинній Конституції, тому що, за Конституцією, у депутата вільний мандат. Але, звичайно, проблема існує.

Я абсолютно згоден з тим проектом, про який говорив Борис Якович. Там йдеться про те, що, якщо ти виходиш із фракції партії, по списках якої ти пройшов, ти мусиш втратити депутатський мандат.

Це зрозуміло. У тебе були вкладені матеріальні засоби для того, щоб ти по цьому списку пройшов. Агітаційні всі моменти були розвернуті партією для того, щоб ти пройшов по списку. По списку як інкогніто. Тебе особисто як Сіренка ніхто там не бачив. Тебе бачили як члена списку партії, партію бачили, за партію голосували.

Отже, якщо ти із фракції виходиш, то виходиш із депутатів. А такий зв'язок, коли я переходжу-виходжу із фракції та потім мені не дозволяють перейти в іншу фракцію, на сьогоднішньому етапі, коли в Конституцію ще не внесені ці зміни, я не розумію. Я вважаю, що ми повинні дотримуватися норм Конституції. В абсолюті.

Але це просто штрих. Я брав слово для того, щоб звернути вашу увагу на рішення Конституційного суду 1998 року. І мене цікавить у цьому рішенні навіть не той момент, про який говорив Віктор Мусіяка. Мене цікавить у цьому рішенні дуже скромне застереження Конституційного суду.

Конституційний суд України вважає, що після набуття чинності Конституції України, стаття 160 Конституції України, питання щодо організації і порядку діяльності Верховної Ради України, а також статусу народних депутатів України Верховна Рада України повинна вирішувати виключно законами України. Виключно законами України, а

не постановою Верховної Ради. Зокрема Законом "Про регламент Верховної Ради України". Так сказано у рішенні Конституційного суду. Це рішення 1998 року.

А тепер звертаємося до правового положення фракцій у парламенті. Правове положення фракцій у парламенті як депутатських об'єднань визначено Регламентом, який прийнятий Постановою Верховної Ради, а тому він не визнається Конституційним судом законом. Тому він діє тільки в тій частині, яка не суперечить Конституції України.

А що далі? Треба змінити Регламент? Яким нормативним актом це можна зробити? Більшість фракцій, які оголосили себе так званою більшістю, зробили це постановами Верховної Ради України. Вони змінили Регламент, процедуру голосування, обрання і так далі, змінили Регламент Постановою Верховної Ради. Дозвольте: вони порушили рішення Конституційного суду України від 1998 року. А вже не кажу про те, що вони абсолютно порушили статтю Конституції, яку ще треба тлумачити. А тут тлумачити уже нічого не треба.

Тому всі рішення, які прийняті в Українському домі так званими фракціями, є просто незаконними. Я не кажу про легітимність. Коли Президент на другий день підписав Закон про те, що відміняються жовтневі свята, і підписав Закон про те, що голова Національного банку законом призначений, вирішений більшістю, то це він уже легітимність забезпечив. Але законність він не забезпечив, і не може забезпечити. Тому всі ці дії парламентської більшості є просто незаконними, якщо ми будемо чесними перед законом і перед своєю совістю.

А якщо це так, то тоді безсовісний у нас, найбільш безсовісний, Конституційний суд, тому що це він відмовився по суті розглянути питання і відмовив у провадженні по справі. І тоді виникає таке запитання до шановних колег із Фонду Конрада Аденауера, і до представників NDI, до всіх парламентарів, до всіх людей, які вивчають парламентське право і взагалі парламентаризм. Де це ви бачили, в якій теорії парламентаризму таке написано, щоб група депутатів вийшла за межі парламенту, прийняла якісь рішення, підмінила собою парламент, і це все називалося парламентом і законом. Де це таке в історії парламентаризму колись було. Я зачитаю. От Конституція Іспанії: "Собрания парламентариев, проводимые без созыва, предусмотренного регламентом, не будут связывать палаты и не смогут осуществлять их функции или обладать их привилегиями". Ніякі рішення, позитивні рішення, які приймуть парламентарії за межами парламенту, не матимуть наслідків, юридичних наслідків. У нас це юридичні наслідки. У нас є більшість, є координатори більшості...

То яке ж правове становище фракцій в українському парламенті? Яке правове положення більшості в українському парламенті? Обслуговувати Президента. Обслуговують. Дообслуговувалися. Учора і сьогодні парламент демонструє, як обслуговують Президента. Це називається єдність державної влади? Оце такий розподіл влад? Як може бути у президентській республіці більшість, що обслуговує Президента, коли є інститут розподілу влади? Інститут розподілу влад передбачає, що Президент від однієї партії президентствує, а у парламенті більшість від інших. І більшість завжди формує уряд. Вона має наслідки правові. І між волею виборця, більшістю у парламенті і урядом є прямий зв'язок, прямий зв'язок, юридичний прямий зв'язок. Воля виборця, більшість у парламенті політичних сил певних, формування більшості, формування уряду і, як наслідок, управління державою. Ми сьогодні маємо квазі-республіку, квазі-парламент, квазі-державу. І якщо ми вже заговорили про правове становище фракцій і їх зв'язок з політичними партіями, то давайте, шановні, не забудемо і про зв'язок із тим виборцем, який опускає бюлетень, і його воля повинна бути обов'язково врахована в діяльності фракцій, партій, більшості і таке інше.

Тому я вас запрошуюю подумати над переходом до парламентської республіки, до нормальної парламентської республіки. Тоді ми реалізуємо, імплементуємо рішення референдуму, і це буде нормально, тому що рішення референдуму по створенню більшості не сказало, хто створює більшість, і для чого вона створюється. Давайте дамо

відповідь на ці питання в Конституції. Так, дійсно, в Конституцію впишемо волю народу на референдумі. І це буде нормальна воля народу, тому що буде сказано, що більшість формується народом у процесі виборів, та політична партія чи сила, яка завоювала найбільше мандатів, формує більшість, а більшість для того формується, щоб сформувати уряд, а уряд, щоб прийняти відповідні економічні і політичні рішення і або погіршить долю народу, або покращити її. І ми замкнули коло. Нормально. Виборець проголосував, і він чекає від уряду наслідків політичних рішень, управлінських рішень. А сьогодні для чого виборець голосує? Для того, щоб створити більшість, яка буде обслуговувати Президента? У цьому є сенс якийсь?

Тому мені здається, що якщо ми вже ставимо питання про правове становище фракцій і їх взаємозв'язок із партіями, то я ще раз наголошую на тому, щоб ми не забули нашого шановного виборця, який чекає від нас не просто законів, а ще і реалізації своїх інтересів, своєї волі.

Тарас ЧОРНОВІЛ,
народний депутат України, фракція НРУ

Шановні колеги!

Я міг би трохи подискутувати з попереднім виступаючим, але я думаю, що немає сенсу, тому що мені здається, що це є дві дуже відмінні речі - поняття фракцій і поняття більшості. Більшість у нас з'явилася ще до того, як почали функціонувати фракції, згадайте, група 239, Народна Рада, і ми бачимо, що залежності прямої не мусить бути. Тобто може бути більшість, може її не бути, можуть бути фракції, може їх не бути. Це абсолютно різні речі.

Тепер трохи взагалі про фракції. Наскільки вони важливі і потрібні, можна здогадатися хоча б уже з того, як їх бояться. Оскільки в Верховній Раді ліквідувати інститут фракцій в принципі не можливо, то іде зараз досить жорсткий тиск по виборах, по Закону про вибори депутатів місцевих рад, де наші законопроекти, які проходять по нашому Комітету місцевого самоврядування, зазнають досить серйозної чистки з боку Президента, і там якраз ті питання, які стосуються фракцій в місцевих радах, поправками Президента, його пропозиціями повністю анульовані, повністю, всі статті без винятку. Тобто бачимо, що фракції на будь-якому рівні бояться.

Чому їх бояться? По-перше, фракції створюють нормальні умови для реального прийняття рішень в парламенті, прийняття рішень, які відображають позицію великої групи людей і несхитності цієї позиції. Я наведу той приклад, який, може, був чисто політично дуже негативний, але посилення на таку не дуже позитивну особу в історії людства, як Муссоліні, мені здається, все одно є показовим в понятті значення фракції. Коли Муссоліні демонстрував значення об'єднання якого-завгодно, він брав спочатку велику кількість патичків і їх ламав, а потім брав такі ж самі патички в жменю і пробував зламати вже всю жменю тих патичків, але вони вже не ламалися. Щось подібне ми маємо у випадку створення фракцій, коли дуже сильні адміністративні важелі тиску на окремих депутатах елементарно дають негативний ефект, але тиснути на цілі фракції вже дещо важче, дещо проблематичніше і тому фракції є певним заслоном проти адміністративного тиску, певним заслоном проти підкупу окремих депутатів, що ми дуже часто бачимо у випадку наших, не пов'язаних із фракцією депутатів.

Проблеми фракції. Як на мене, основна проблема на сьогоднішній день - це суттєве обмеження прав фракцій в парламенті. Подивимося, що ми сьогодні маємо. Як казав попередній виступаючий, фактично ми маємо щось на зразок об'єднань депутатів під назвою "фракції". Найбільше, що дає фракція депутатові - це можливість працювати в певній групі, маючи нормальне спільне забезпечення технічне, матеріальне тощо, певні засоби зв'язку тощо.

Нормально в сесійному залі в ході роботи позиція фракцій не може бути висловлена. Я наведу дуже банальний приклад: коли ми хочемо виступити з заявою фракції, що ми робимо? Дружно всі тиснемо на кнопки з надією, що хтось з нашої фракції попаде в оту першу десятку чи двадцятку в списку і передасть слово тому, хто буде виступати, засвідчувати позицію від фракції. Це абсолютно ненормальний процес.

Ненормальний процес і той, що фракції і комітети не мають окремого права законодавчої ініціативи і не можуть вже з певною більшою долею ваги і з вимогою безпосередньою про першочерговість проходження законопроектів і контролю за проходженням законопроектів проводити цей законодавчий процес, і в принципі, дуже серйозне посилення ролі голови, і взагалі керівництва Верховної Ради на фоні послаблення ролі самих депутатів окремо і фракцій - це теж негативний момент.

Не викристалізовано ще нормально в законодавчому порядку положення і про більшість-меншість, про це вже було сказано, і немає в нас нормального законодавчо забезпечення таких понять, як узгоджувальна рада голів фракцій. Це велетенський мінус, тому що внаслідок цього нормально фракції працювати і давати свій відповідний результат не можуть.

Ще один момент, який мені здається суттєвим, я знову звертаюсь, тут вже не дискутую, а фактично, підтримую попереднього виступаючого, це зв'язок з виборцями. Ми маємо зараз змішану систему, це, звичайно, колосальний абсурд, коли я, будучи обраний по округу, маю колосальну пряму відповідальність перед виборцями, яким я дивився в очі, перед якими я відповідаю за всі свої обіцянки, і депутат, обраний по списку, який фактично, жодної відповідальності не несе.

І фракція може, в принципі, дати такий механізм, щоб ці депутати, обрані по списку, мали теж певну відповідальність. Але для цього потрібно законодавчо закріпити обов'язок кожної фракції розподіляти своїх депутатів по відповідальності за регіонами, щоб вони були координаторами цих регіонів, і у відповідності до кількості членів фракції це може бути відповідна прив'язка до області цілої, до кількох районів чи навіть до рівня виборчого округу. І це дасть можливість всім депутатам, не тільки вибраним по округах, безпосередньо працювати з виборцями і безпосередньо відповідати перед ними, що, я вважаю, було би абсолютно обов'язково і необхідно.

Ще торкнуся питання одного, яке іде вже в другій частині, але я, на жаль, не зможу бути присутнім. Це фракції і виборча система. Знаєте, якби у нас була нарешті пропорційна виборча система, я думаю, що дуже багато питань про те, яка має бути роль фракцій, просто автоматично би відпала. Фракції представляли би конкретні виборчі блоки, конкретні політичні партії, і ми би цих питань не мали.

Коли виникає сьогодні суміш мажоритарної і пропорційної, роль фракцій, звичайно, не відкидається, але створюється дуже багато додаткових важелів для того, щоб фракції фактично втратили домінуючий характер. Тому що це штучне створення фракцій, які не мають за собою політичних партій або які мають за собою штучно утворені політичні партії, які не несуть якоїсь конкретної ідеології, які створюються під фракцію, під парламентську групу, я вважаю, є нормою абсолютно абсурдною. І тому для початку, поки ми ще не заклали у законі пропорційну виборчу систему, я вважаю, що необхідно все ж таки закріпити законодавчо наступне положення: фракції утворюються тільки, дійсно, тими партіями, які подолали 4-відсотковий бар'єр, але інші депутати, які не захотіли входити до цих фракцій, депутати, обрані по мажоритарній складовій. Тому що, що стосується тих, хто обрані по списках, які виходять з фракції своєї партії, яка їх обрала, я вважаю абсолютно однозначно, що щодо них має бути припинені їхні повноваження в парламенті. Але мажоритарні депутати мають право створювати свої групи, але це мають бути не фракції, це мають бути депутатські групи і вони мають мати дещо нижчий рівень повноважень і дещо нижчий рівень прав у вирішуванні законодавчих проблем.

Як бачимо, проблем навколо фракцій є дуже багато і ця саме складова у нас сьогодні в законодавстві нормально не відпрацьована, тому що те, що ми маємо в Регламенті Верховної Ради, це ще далеко недостатньо. Ми на кожному кроці зустрічаємось з тим, що при бажанні роль фракцій можна, дійсно, звести тільки до рівня таких невеликих депутатських клубів по інтересах. І тому я надіюся, що ми в майбутньому достатньо добре попрацюємо для того, щоб фракції здобули своє належне місце в суспільстві, тому що фракції у Верховній Раді, в парламенті - це є основа структуризації суспільства. Якщо ми не побудуємо структуроване суспільство, ми матимемо маніпульоване суспільство з маніпульованою владою. Я би не хотів в такому суспільстві жити.

Вплив виборчої системи та законодавства про політичні партії на формування партійного представництва у парламенті

Борис БЕСПАЛИЙ, народний депутат України
фракція партії "Реформи і Порядок" - "Реформи-Конгрес"

Я хотів би на ваш розсуд і на критичний розгляд, під нищівну критику, висловити кілька тез, які, можливо, не всіма будуть поділятись.

Я думаю, що законодавство взагалі має вирішальний вплив на те, чи є партії в країні, чи немає, але реально воно не створює партій. Партії створюють люди, громадяни. Але законодавство або стимулює партії, або ні, тобто або вони потрібні, або вони нікому не потрібні. І от те, що ми маємо, в принципі, позапартійну політичну систему, що на виборах Президента жодного значення не мають політичні партії, а повнота влади у нас саме у Президента, що на місцевих виборах жодного значення не мають політичні партії, то це є причина того, що політичні партії, на мій погляд, кардинально, в Україні є слабкими. Тобто, якщо вони не потрібні, якщо влади легше досягти, прийти у владу, у реальну владу, і посісти якесь положення поза політичними партіями, то їх ніколи не буде.

Тому, це факт, що потрібні партії. І тут я погоджуюся з Сіренком, депутатом, який казав, що, може, вони і не потрібні. Я не заперечую. Якщо вони не потрібні, то все о'кей. Якщо вони потрібні, то треба змінювати виборче законодавство. Хоча, як на мене, то в принципі, політика - справа командна, є політичні команди, і якщо це не світлі партії з відомим списком, то це темні клани. Альтернативи нема. Сьогодні Україною керує певний політичний клан, де немає чітко визначеного його зрегламентованого складу. І звідси наступна теза. Коли ми розмовляємо з іноземцями, вони не розуміють, на мій погляд, наших кардинальних проблем. Вони нам розповідають: "Мене перестали запрошувати на круглі столи з адміністративної реформи." Я кажу, що адміністративна реформа в Україна - це механізм вдосконалення влади. Це - лопата. Лопатою можна копати город, можна - могилу, перепрошую. Будь-що можна лопатою копати. Нам треба змінювати політичну систему. Переходити від позапартійної до партійної.

Ви знаєте, колись казали: "Партия - вдохновитель и организатор всех наших побед". От просто цікаво, хто є натхненник і організатор всіх наших сучасних негараздів. У нас анонімна політична система. Це є для нас головна проблема. А нам весь час говорять якісь речі, які для України не є актуальними. І от в даних умовах, це наступна контраверсійна, можливо, для декого теза: вибори в Україні сьогодні можуть бути або за пропорційною системою, або ніякими. У нас просто повторюється радянська виборча система, де адміністрація найвищого рівня розписує округи для парламенту, обласні адміністрації розписують для облрад, районні - для райрад, міські виконавчі органи для міських рад. І це називається в нас виборами.

Тобто в нас залишилась радянська виборча система. Про що ми говоримо? Тому так люди і живуть. Вони живуть погано, тому що вони безправні. Ми погано живемо, тому що ми безправні, а безправні тому, що ми владу не обираємо, а вона обирає сама себе. Це більшовицький принцип кооптації.

А ще є, і це називається у нас так сором'язливо "адміністративний ресурс", хоч фактично це є типове зловживання владою. Типове зловживання владою. Адміністративний ресурс. Ніби солідно і нічого звучить. Що ж буває при пропорційній системі? При пропорційній системі адміністративний ресурс не грає ролі в принципі. Чому? Тому що одну людину можна провести. Якщо буде мажоритарна система - це буде таких от 400 округів, наприклад, чи там 300. Це буде 300 таких компаній, як Кучма провів на виборах Президента. Якщо це вибори - тоді все о'кей знову, граємо ще раз. А при пропорційній системі, там зовсім інший підхід. Там не один переможець, а всі, хто мають скільки-небудь вагому суспільну підтримку. Зараз це 4 відсотки. Що таке 4 відсотки? Це значить, можна збити популярні партії з 25 до 22. Можна збити з 10 до 9. Але не можна її помножити на нуль. Тобто, обов'язково пройдуть ті сили, які дійсно вагомі в суспільстві. Більш того, навіть сама партія влади, якщо є 450, скажімо, округів, то можна вишукувати бажаних кандидатів у шеренгу. Просто їх розподілити між олігархічними кланами і вони просто проведуть своїх кандидатів. Тобто, на цього представника, скажімо, однієї політико-бізнесової групи грають всі інші, в іншому окрузі - навпаки. Коли ідуть списки - це просто не проходить. Тому що це - колона. 450 вже не проходить і тому буде навіть від партії влади кілька списків. Вони будуть між собою конкурувати, і це дає шанс для чесних виборів. Найчеснішими виборами у нас стали вибори київського міського голови, де йшли два представники від влади - Суркіс і Омельченко. Вони влаштували взаємний контроль. Ці вибори пройшли більш-менш чесно. Тобто, це вносить таку суперечку, сум'ятицю в саму партію влади.

Наступна проблема, кажуть, фракції. Але де повинні формуватися фракції? Після обрання парламенту чи до? Я просто переконаний, що структуризація має бути результатом виборів. Тобто, вибори проходять на партійних засадах. Ті, хто пройшли бар'єр, вони зразу приходять політичними командами. Я до цього часу запам'ятав, на зустрічі з виборцями один кандидат в депутати відповів. У нього питають: "... ну як ви там, от ви один, у вас одна кнопка. Що ви там будете робити?" Він каже: "Я там буду шукати односторонців". Там шукати пізно. Я, коли працював програмістом, то у мене був такий старший колега, який казав: "Ти там трошки в лабораторії попрацюй. Учитися треба на лягушках". Розумієте, на виборцях уже, на населенні пізно експериментувати. В парламент мають приходити зрілі політики, зрілі політичні команди. Тому пропорційна система, з цієї точки зору, має безсумнівну перевагу також.

Нарешті, я хотів зазначити ще 2 моменти. Це 4-х відсотковий бар'єр. Він зараз абсолютно необхідний. Ті, хто виступає за відміну відсоткового бар'єру, вони фактично виступають за розпорошення партій. Нам потрібні сильні партії. Вони повинні природнім чином блокуватися. Якщо ми знаємо, що у нас слабка партія, яка на грані бар'єру сама, то ми будемо шукати блок, ми будемо об'єднуватися. Пройдуть сильні блоки. А 1% - це розраховує взяти будь-яка партія. Це просто щоб дискредитувати пропорційну систему, запускається такий проект, тому що 1% розраховує взяти кожна партія. Пам'ятаєте, звідки взялося 30 списків на минулих виборах? Раптом як гриби після дощу перед самими виборами почались з'являтися однорідні політичні партії. Однакові. Типові. Це було зроблено для різних обставин, але тільки не для того, щоб партії сформувати, яких влада дуже боїться і тут я дуже щасливий від того, що мій партнер по блоку Тарас Чорновіл це дуже чітко показав. Я тільки хочу сказати, чому влада боїться партій. Я можу сказати, чому боїться. На мій погляд. Я не претендую ще на істину. Справа ось у чому. Чого там страйкарі домагаються? Вони просять від влади того-того-того. Вони просять від влади! І тільки політичні партії оспорожують саму владу. Вони кажуть: "Від вас, шановні, нам нічого не треба. Поступіться місцем, ми будемо керувати замість вас" - і оце замах на

святая-святых - на владу, це робить партії неависними для нинішньої позапартійної влади, тому що партії претендують на владу, на найголовніше.

І наступний момент. Я думаю, у нас якось поза увагою пройшов такий момент виборчого законодавства, я його також відношу до виборчої системи, це позиція формування виборчих комісій. В нас формуються так звані політично-однорідні виборчі комісії, тобто інструменти свідомої маніпуляції. Я довіряю виборчій комісії, де буде половина комуністів, половина рухівців, тому що це буде взаємний контроль, і це буде більш-менш чесний підрахунок голосів, можливі статистичні помилки, як там, скажімо, у Флориді, так? Це статистичні дрібні якісь помилки. А вибір, який у нас в комісії... Знаєте, я був в Народно-демократичній партії, там були різні люди і от один каже (секретар обкому цієї партії): "Боже, - каже, - якщо від партії, то як же ми будемо там за бажаного кандидата, значить, оце махлювати?" Я кажу: "Значить, не будемо!" Така наша доля.

Мені, знаєте, нагадує це таку ситуацію. Є ще зовнішній контроль. І є така дуже хороша шановна організація - Комітет виборців України. Вони прихильники зовнішнього контролю. Але наскільки це може бути ефективним? Коли працює виборча комісія, вона контролює весь виборчий процес. Коли ми разом, ми вже один одного знаємо і, дивлячись в очі один одному, вже важко ці цифри підробляти. А зовнішній контроль мені дуже нагадує глядачів на виступі ілюзійніста. Коли виборчі комісії, адміністрації, вони грають, вони підтасовують вибори, а ті просто освячують своєю присутністю, що все проходить чисто, вони ніколи на результат виборів серйозно не вплинули. І якщо ми в Україні не перейдемо до пропорційної виборчої системи на усіх рівнях, як це зробили наші друзі поляки, тобто не відійдемо від радянської виборчої системи, яка у нас залишається всюди і половина довиборів в парламент, то політичні партії в нас і далі залишаться лише камуфляжем, я б сказав навіть, "політичними паріями", а не політичними партіями.

Ростислав ПАВЛЕНКО,

експерт Міжнародного інституту порівняльного аналізу

Перш за все, якщо говорити про вплив виборчої системи на фракційний склад парламенту і на вплив, власне, фракцій на прийняття державних рішень, треба зазначити, що вплив цей, дійсно, опосередкований, тобто, зрозуміло, що виборчі системи не створюють партії, вони лише створюють умови до того, яким чином вони будуть розвиватись.

Відомо є, що мажоритарна система покликана робити великі партії, пропорційна система покликана робити партії взагалі. Але слід зважати перш за все, на те, яким саме буде виборче законодавство і які процедурні моменти буде враховано, і як саме ці процедурні моменти регулюватимуться.

Можна абсолютно погодитись з тим, що вибори за мажоритарною схемою набагато відкритіші для зловживань, для того ефімізму "адміністративний ресурс", для подібного впливу виконавчої влади на процес виборів, тобто, тут, я думаю, довго дискутувати не треба, але треба зважати і на те, що пропорційні вибори, вибори за пропорційною системою так само відкриті для адміністративного впливу, якщо в Законі "Про вибори" будуть пропущені ті ж самі процедурні моменти і ті самі конкретні кроки, якими регламентуватиметься те, як воля виборців буде переводитись в голоси депутатів.

Ну, наприклад, скажімо, чи призводить до зняття блоку з виборчого процесу вихід з нього одного з членів, чи на яких підставах може здійснюватись агітація? Чи яким чином будуть формуватись фонди виборчих партій? Таких питань можна навести дуже багато.

З іншого боку, якщо говорити про законодавче формування фракцій, тут можна говорити про законодавство про політичні партії. Так, можна, тут посилались на Закон про політичні партії, який ухвалений, але, на жаль, досі не підписаний Президентом, можна зробити створення політичних партій більш складним, стимулювати те, щоб це дійсно була структура, яка має регіональні осередки, яка, дійсно, представляє більш широке коло, ніж просто там по три людини в більшості з регіонів України. Але залишається питання: наскільки дієвою буде та структура, наскільки вона дійсно посягатиме на те, про що казав Борис Якович, тобто на владу, на її заміщення.

І так само можна говорити про деяку штучність спроб, знаєте, стимулювати фракції, стимулювати силу фракцій, власне, у парламенті. Ну, вже, слава Богу, Україна існує 9 років як незалежна держава, але досі ми говоримо про необхідність структурування парламенту, тобто, власне, те, з чого починали ще колись.

На жаль, більшість зі спроб структурувати цей парламент були штучними і невдалими. Навіть говорячи про найзрілішу Верховну Раду, найстабільніший парламент, якщо співати такі діферамби, то це Верховна Рада третього скликання, яка спромоглася утворити більшість. Яким чином, якої якості, то вже питання інші.

Але навіть не зважаючи на те, що в документах, установчих документах парламентської більшості був передбачений пункт про неприйняття депутатів, які вийшли з інших фракцій, міжфракційний рух після утворення більшості не тільки не послабився, але й де в чому навіть посилювався. Причому досить смішно виглядає те, що депутати рухаються в середині самої більшості.

Далі слід, звичайно, сказати про рішення Конституційного Суду від 3 грудня 1998 року. Тут можна дійсно ставити під сумнів деякі міркування членів Конституційного суду. Але якщо виходити, що називається, з букви закону, то досить сумнівно говорити про те, що фракції і групи мають утворюватися тільки на підставі, на базі тих політичних партій, які подолали чотиривідсотковий бар'єр.

А навіть можна і погодитися з тим, що навіть якщо буде прийнято ті зміни до Конституції, про які говорили шановні колеги, навіть якщо припустити, що законодавчо буде обмежено міжфракційний рух, і це не зустріне жодної перешкоди, залишається набагато важливіше питання, якою буде якість тих фракційних об'єднань. Тому що можна формально залишатися членом фракції, політичної партії.

Знаєте, в Верховній Раді цього скликання їх 13. Наскільки можна говорити про передбачуваність політики фракцій, наскільки можна говорити про передбачуваність голосування чи про якусь міжфракційну дисципліну.

На жаль, дуже часто ми більше захоплюємося зовнішніми питаннями, тобто говоримо про вплив чи виборчої системи, чи про партії, що безумовно важливо. Але забувається інший принциповий момент: заради чого власне створюються ці фракції в парламенті, яким чином здійснюватиметься те саме донесення і повідомлення виборців, про яке казав шановний Том Корм'є на початку.

На жаль, досі зв'язок між парламентськими фракціями і виконавчою владою, тобто, власне кажучи, вплив парламенту на формування уряду залишається близьким до нуля. Практично формування виконавчої влади віддано на відкуп самій виконавчій владі, що призводить до того, що не виборці обирають владу, а влада обирає сама себе. Через адміністративний ресурс, через маніпуляції списками, через фінансові вливання, через податкове законодавство, через велику кількість інших способів. Ну, ясно, що в такому разі постає питання: що робити?

Шляхів два, тобто можна сподіватися на еволюційний шлях. Я б погодився з паном Андрієм Шевчуком, який на початку сказав, що в останнього парламенту зростає якість і сила фракцій. Можна до того додати ще один штришок: в останньому парламенті зростає роль і значення комітетів, тобто парламент стає більш вагомим політичним силою.

Але покладання лише на еволюцію залишають відкритими питання, хто і яким чином стимулюватиме цю еволюцію і до якого результату вона прийде. Якщо так само

залишатиметься виконавча влада слабко пов'язана з структурою парламенту, то не виключена можливість, що як фракції, так і комітети, залишаться лише тими деклараціями, тими декораціями політичної гри, про які тут говорили, про небезпеку чого теж говорили дуже багато.

Сподіватися на конституційні зміни, як таку іншу крайність, тиждень тому сказав би, що, на жаль, не випадає. Зараз у зв'язку з тим, що відбувається у будинку напроти, можливо, можна сподіватися на якісь позитивні зрушення і на те, що виконавча влада, Адміністрація Президента піде на певні поступки щодо парламенту. Але все одно: ці механізми зміни до Конституції досить складні, і їх підготовка і проведення вимагатиме великого часу, буде предметом широких політичних дискусій. Тому тут на швидкі зміни сподіватися годі.

Тому залишається, власне кажучи, політичний шлях, тому що Конституція 1996 року виписана досить загальною. Тут я б абсолютно погодився з паном Сіренком в тому, що можна пристосувати дуже різні позначення щодо цього. Він почав говорити про Україну як про президентську республіку, потім виявилось, що досить логічно було б тут говорити про формування уряду парламентом. Тобто хочу сказати про те, що Конституція 1996 року є досить загальною у визначенні форми правління, і якраз букві і духу Конституції 1996 року аж ніяк не суперечить парламентський спосіб формування уряду. Більше того, частина 4 статті 106, про що мало говорять, передбачає контрастнацію Прем'єр-міністром рішення Президента щодо кадрових змін в уряді і виконавчій владі взагалі. На жаль, у нас так склалося, що цей пункт виконується слабко, що зумовлює вплив Адміністрації Президента на уряд з усіма наслідками, що звідси витікають.

Якщо парламентська більшість буде достатньо консолідованою і знайде в собі, власне кажучи, політичну мужність наполягати на створенні уряду як органу, який спиратиметься на парламентську більшість і власне формуватиметься такою більшістю, то тоді можна сподіватися на позитивні зміни. До цього будь-які зміни виборчого законодавства, будь-які зміни регламенту, зміни законодавства політичної партії змінюватимуть зовнішній бік, залишаючи фракції у парламенті не впливовими і такими, що не контролюють ситуацію.

Іноземний досвід законодавчого регулювання діяльності фракцій політичних партій у парламентах світу

Німеччина

Бернгардт ШЛЬОЕР,

Академія державного управління при Президентіві України

Я хочу розповісти про різницю між німецькою системою і українськими системами. Тому що, якщо ми хочемо тут говорити про досвід у Німеччині, це не цікаво, оскільки це дуже специфічна німецька конституційна система. Перше, що каже німецький основний закон: німецький бундестаг сам ухвалює Регламент. Конституція України каже: Регламент є закон. Це каже також Конституція Австрії і Конституція Швеції і так далі. Але такі закони суттєво відрізняються від звичайних законів. Конституційний Суд в Австрії зазначив, що Закон про Регламент є особливий закон. В Швейцарії набагато інакше це розуміють. Чому? Це зараз, мені здається, важливим є практика тут. Хай пишуть в Конституцію Закон про Регламент. В Конституції також виписано розділ про розподіл влад. І мати функції розділу влад однобоко, і стаття, як пишуть, Закон про Регламент, це треба розуміти потім так, що це одна частина

Конституції порушує іншу, тому що в науці по Конституції ми маємо феномен "неконституційне конституційне право". Тому що, я гадаю, що треба розуміти цю статтю Конституції України, де виписані пункти Регламенту так, що це також особливий закон, на яку не може бути такий вплив від інших влад, як в інших законах. Це перший пункт.

Другий пункт - це те, що розуміння депутата в Німеччині є трохи інакшим. В нас депутат є зовсім незалежна людина. Дискусії, що його треба контролювати, не існує. Його контролює суспільство і партія.

Реальний контроль - це контроль суспільства і мас-медіа.

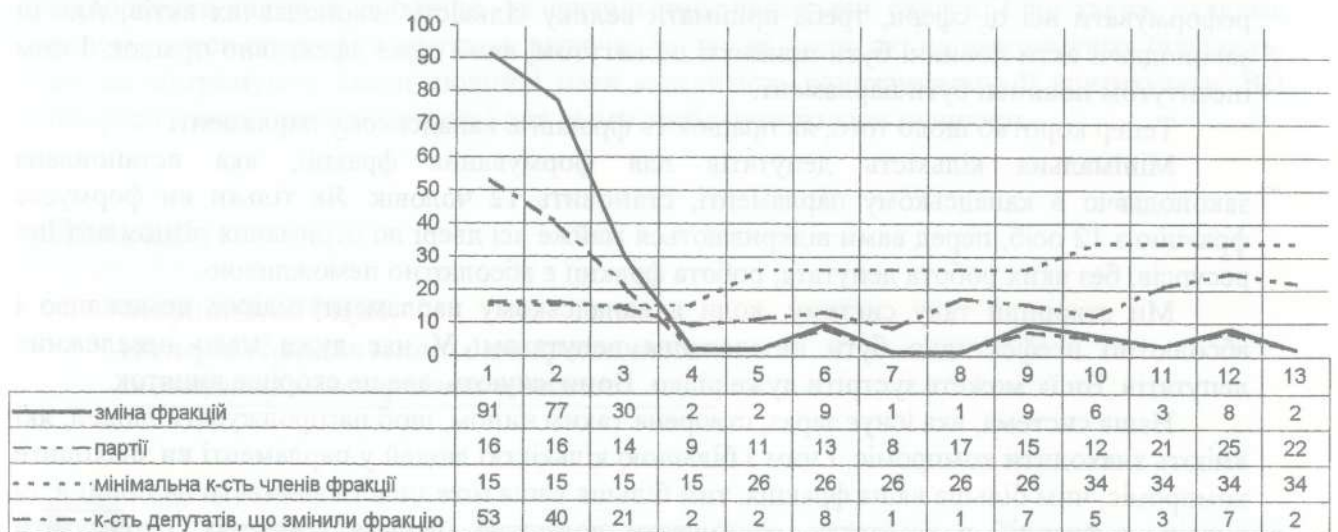
Це також означає, що він, хай він член партії - він вільний, хай він член фракції - він вільний. Він не солдат фракції, який бігає туди, куди кажуть, він може казати: "Я не згоден з вашою політикою, я голосую інакше, мені ваша політика зовсім не подобається, я йду".

Ми маємо регламент, певні статті якого говорять про мінімальну кількість депутатів для створення фракції. Ви бачите, тут мінімальна кількість членів фракції. Спочатку регламент писав мінімум цифру "15" і потім були зміни відповідно до рішення Конституційного суду, це бар'єр 5 відсотків для партій, що вони мають набрати 5 відсотків на виборах, тому у регламенті також закладена норма, що фракції утворюються партіями, що мають у своєму складі не менше 5% членів Бундестагу. 5 відсотків - це також кількість депутатів, які мають право законодавчої ініціативи.

Коли з'явився бар'єр у 5 відсотків, автоматично відбулися великі зміни у фракціях. Фракції стали надзвичайно стабільними, підтвердженням цього стало те, що протягом останніх тридцяти років з'явилися лише дві нові фракції: фракція партії "зелених" і "нові соціалісти".

Ще один цікавий момент. Якось я почув інтерв'ю одного партійного менеджера, в якому він сказав: "Наша робота залежить на 5 відсотків від регламенту і на 5 відсотків від розуму". І це, мені здається, найкраще пояснює, як працює німецький бундестаг. Хай є регламент, але цей регламент - це внутрішній закон. Якщо вони порушують, вони вирішують. Вони можуть змінити його у певних рамках, як вони хочуть. І вони мають, скажімо так, вирішення конфліктів і це рішення публікують як рішення суду. І таким чином, це сприяє стабільності і, головне, ефективній роботі Бундестагу.

Зміни фракцій депутатами німецького Бундестагу

Канада

Том КОРМ'Є,
керівник представництва Національного
демократичного інституту міжнародних відносин в Україні

Перед нами розгорнулася дуже цікава дискусія. Але знаєте, як іноземець я все-таки розумію, що та система, в якій я виріс, дуже відрізняється від тієї, що існує тут.

Звичайно як іноземець я часто використовую такі нагоди, такі круглі столи для того, щоб почути про якісь деталі, можливо, щоб поділитись якимось своїм досвідом, але я чудово розумію, що в Україні за 10 років вже вирости свої фахівці, які вивчили іноземний досвід і які вже, можливо, мали більше нагоди адаптувати його до нинішніх реалій.

Як незалежний інститут, який не має партійної приналежності, ми маємо можливість спілкуватись з представниками багатьох політичних партій і чути їх критику одна одної. При цьому ми завжди залишаємось ніби осторонь дискусій щодо саме політичної сутності цих питань.

І знаєте, було досить цікаво почути деякі ідеї, з якими я б погодився, і від комуністів, і від представників правих партій.

Дуже важливо пам'ятати один з основних принципів парламентаризму щодо того, що парламент - це всього-на-всього дзеркало суспільства, яке його обирає. І, звичайно, парламентарі повинні пам'ятати, що можна формувати будь-які більшості, але в будь-якому парламенті повинна існувати повага до меншості і повага до опозиції.

Сьогодні багато говорилось про фракції, про механізм дії фракцій, про механізм існування фракцій. Але важливо пам'ятати, що механізм - це ще не все, що потрібно мати, перш за все, політичну волю і бажання бути разом. І бути у фракції - це не означає поділяти абсолютно всі принципи людей, які представлені в цій фракції. Треба лише завжди шукати деякі моменти, які пов'язують вас.

І знову-таки, подивіться на Канаду, подивіться на будь-яку країну. Якщо ви член парламенту, ви повинні робити все, щоб підвищити роль своєї інституції. І якщо парламент втрачає віру в те, що він робить, і втрачає повагу, це не дуже добре.

Нинішня ситуація в Україні потребує реформування кожної сфери. І для того, щоб реформувати всі ці сфери, треба приймати велику кількість законодавчих актів. Але ці законодавчі акти повинні бути прийняті інститутом, який дуже ефективно працює. І цим інститутом повинен бути парламент.

Тепер коротко щодо того, як працюють фракції в канадському парламенті.

Мінімальна кількість депутатів для формування фракції, яка встановлена законодавчо в канадському парламенті, становить 12 чоловік. Як тільки ви формуєте фракцію з 12 осіб, перед вами відкриваються майже всі двері до отримання різноманітних ресурсів, без яких робота депутата, робота фракції є абсолютно неможливою.

Ми створили таку систему, коли в канадському парламенті майже неможливо і абсолютно неефективно бути незалежним депутатом. У нас дуже мало незалежних депутатів. Ви їх можете зустріти дуже рідко. Вони існують, але це скоріше виняток.

Наша система, яка існує зараз, створена таким чином, щоб нагороджувати людей, які вміють знаходити компроміс. І чим з більшою кількістю людей у парламенті ви знаходите компроміс, чим більша ваша фракція, тим більша ваша можливість впливати на прийняття рішень у фракції, в комітетах, отримувати додаткові місця в комітетах, отримувати додатковий час для виступів і т. д.

Сьогодні вже піднімалося питання про те, наскільки сильно гроші впливають на діяльність парламенту, на діяльність фракції, наскільки вони сприяють їх корумпованості.

Було також піднято питання про те, що депутати отримують гроші для того, щоб переходити з однієї фракції в іншу.

Наші системи, безумовно, дуже різняться. Але існує кілька моментів, які їх поєднують. І перш за все, мова йде про те, що наші парламенти потребують компетентних людей, які знають, навіщо вони прийшли в парламент, які знають, як вони повинні голосувати, і, що дуже важливо, вони знають, як вони мають донести все це до своїх виборців.

І одним з таких шляхів, як це робиться, є гроші. Тому що будь-який парламент отримує гроші від держави на те, щоб функціонувати. І я хочу сказати, що ті гроші, які парламент отримує в Канаді, дуже відрізняється від того, що отримує парламент тут.

В канадському парламенті 62,5 відсотки грошей ідуть безпосередньо до членів парламенту, тобто до депутатів. За їх рахунок покриваються витрати на офіси, співробітників, помічників взагалі, подорожі депутатів, тощо. 9 відсотків іде на фракції, які обслуговують цих депутатів. 6,7 відсотка від цих грошей ідуть до комітетів парламенту. З цих грошей покриваються витрати членів парламенту на їх роботу в комітетах, тобто, це, перш за все, оплата праці професіоналів, дослідження, інтерпретація досліджень, тощо. І 21 відсоток коштів йде на службовців, які обслуговують роботу парламенту.

Мені здається, що з цих цифр, що я навів, дуже чітко видно, що у парламенті повинні бути люди, які знають, що вони роблять, які мають інструменти для того, щоб це робити, і які мають засоби для того, щоб донести свою роботу до виборців.

Ті політичні партії і окремі члени парламенту, які були обрані до парламенту, мають право і повинні вимагати забезпечення їх ресурсами для того, щоб вони могли виконувати свою роботу і служити інтересам тих людей, які віддали за них голоси на виборах.

Я не знаю цифр до тих статей, які я навів, щодо українського парламенту, але я припускаю, що вони дещо відрізняються від того, про що я говорив.

Мені здається, що існують фракції, які вважають, що треба збільшувати фінансування фракцій і Верховної Ради України в цілому.

І, можливо, досить важливим має бути той аргумент, що, приймаючи, теоретично всі, хто працює у Верховній Раді, потрапили до неї завдяки людям, виборцям, які проголосували за них, і вони повинні повертатися знову до тих людей, говорити, що вони зробили. Для того, щоб бути переобраними.

Закінчуючи, хочу підкреслити ще раз думку про те, що парламент завжди повинен відображати погляди виборців, те суспільство, якому він слугує. І це також включає почуті голоси опозиції, і це також включає те, що ці люди, які не підтримують більшість, які не підтримують влади, повинні мати можливість конструктивно її критикувати. Всі інтереси мають погоджуватися, і для цього треба чути голоси меншості.

Польща

Марцін ВАЛЄЦКІ,
*експерт Національного демократичного
інституту міжнародних відносин*

Пані та панове!

Я працюю на Національний демократичний інститут міжнародних відносин США, але я також науковець, який працює в Оксфордському університеті. Я вам розкажу дещо про польський досвід, який може, я сподіваюся, бути корисним для вас.

Польща має досвід трьох парламентських виборів, демократичних виборів протягом минулих 10 років. Ми мали вибори у 1991-ому, в 1993-ому і 1997 роках. В 1991 році 104

політичні партії брали участь в перегонах до парламенту, і в результаті цих виборів у парламенті утворилось 29 фракцій. Як наслідок, уряд Ганни Сухоцької складався з представників 14 партій. Тобто, я думаю, що говорячи про фрагментацію, вам є ще куди йти.

Але ми мали і урок блокування. Він називався "вибори 1993 року".

34 політичні партії не потрапили до парламенту. Наш виборчий бар'єр складав 5 відсотків, і в 1993 року в парламенті було утворено тільки 8 фракцій. Одна з тих фракцій, чесно кажучи, потім розвалилася, але після того польський парламент не знав більшої кількості фракцій, ніж 10. Процес консолідації, який ще продовжується, був досить успішним і в 1997 році. Тому зараз польський парламент нараховує 6 фракцій. Дві з них є дійсно дуже маленькі. Одна з них представляє німецьку меншину, інша – соціалістів. Говорячи про фракцію, я маю на увазі групу мінімум з 15 членів парламенту.

І знову-таки, повертаючись до того, про що говорив Том Корм'є. В польському парламенті існує дуже велика підтримка фракцій. Але я б згадав тільки дві речі. Після виборів 1993 року польські політичні партії вивчили наступний урок. Дуже добре мати свою фракцію. Але не фракція виграє вибори. Політична партія потрібна ще для багатьох речей. Але для того, щоб виграти вибори, мати кілька десятків членів парламенту вам не досить.

Ви можете якось забезпечити утримання тих кілька десятків людей в парламенті. Але як щодо місцевих виборів? Як щодо місцевих рад? Як щодо взагалі структури влади, яка має формуватися зверху донизу?

Я не думаю, що будь-хто, говорячи серйозно про політичні партії і фракції, скаже, що фракція є більш важливою, ніж політична партія. І це був урок, який засвоїли польські політичні партії. Без консолідації політичних партій не може бути і мови про консолідацію фракцій. Без консолідації політичних партій не може бути і мови про дисципліну у фракціях.

Як фахівець, як науковець я вірю в раціональний підхід. І повірте, існує тільки одне покарання для політиків - бути поза політикою. Ви можете програти якимсь голосуванням, ви можете втратити кілька тисяч доларів - все це не так важливо, як опинитися поза політикою. І всі ці хлопці, які так дуже гарно стрибали з однієї фракції в іншу протягом чотирьох років, були покарані дуже просто - вони опинилися поза партійними списками, тобто опинилися поза політикою. І знову-таки, в кожній фракції Польщі існує одна людина, яка відповідає за дисципліну.

Є така людина, такий наглядовець у Британському парламенті, є такий "речник дисципліни" і в польських фракціях.

І цей аргумент виборів, що наближаються, аргумент місця в партійному списку, є одним з ключових аргументів для цієї людини, яка відповідає за дисципліну, за те, щоб вести переговори з тими відступниками, що хочуть покинути фракцію.

І я хочу зазначити, що живучи зараз в Україні, працюючи з українськими політиками, я розумію всі ці речі і всі ці проблеми, які сьогодні піднімалися щодо дисципліни, щодо корумпованості політиків, парламентарів. Але я хочу сказати, що основна, головна причина слабкості фракцій в українському парламенті полягає в тому, що слабкими є політичні партії.

І я взагалі був дуже вражений, коли лідер однієї з найбільших фракцій в українському парламенті говорив мені, що, в принципі, все гаразд: у фракції є доступ до засобів масової інформації, є фракція, є депутати, але є й річ, яка турбує - слабка політична партія.

То що ж буде відбуватись? Знову ми побачимо, що так само, як і в 1998 році, 52 відсотки людей, які обрані до парламенту, будуть називати себе незалежними депутатами. А перші два місяці існування нового парламенту ви знову побачите, як депутати перебігають з однієї фракції в іншу.

Врешті, щоб підвести підсумок свого виступу, я скажу дещо з польського досвіду. Для того, щоб мати сильні і дисципліновані фракції в парламенті, треба мати сильні, консолідовані, потужні політичні партії.

Формування ефективного і стабільного партійного представництва у парламенті в контексті удосконалення законодавства про вибори та про політичні партії

Віталій ЗАМНІУС,

експерт Лабораторії законодавчих ініціатив

Представництво партій у парламенті будується за фракційним принципом. Якщо виходити з того, що саме поведінка фракцій у парламенті може і має бути чинником прийняття тих чи інших рішень, то ефективною слід вважати таку фракційну систему, в межах якої існують передумови для формування необхідної для прийняття законодавчих актів більшості. Причому, така більшість може скластися як на постійній партійній основі, так і на основі ідейної близькості з широкого кола питань. Як переконливо свідчить досвід зарубіжних країн, формування у вищому законодавчому органі держави стабільного і ефективного партійного представництва є однією з визначальних передумов поступового розвитку держави на демократичних засадах, економічного зростання тощо.

Вирішальну роль у створенні передумов для формування саме такої партійної, а отже, і фракційної системи відіграло законодавство про політичні партії та вибори. Досконала нормативна база, що регламентує функціонування політичних партій, є позитивним чинником інституціалізації останніх, дає змогу оптимізувати формат і ступінь фрагментації партійної системи. Норми виборчого законодавства, зокрема ті з них, що закріплюють ту чи іншу виборчу систему, визначають процедуру формування виборчих списків, порядок фінансування виборчої кампанії партій тощо, безпосередньо впливають на кількісний і якісний склад парламенту, а отже, і на представництво партій у ньому.

Розглянемо вплив різних чинників на формування ефективного і стабільного партійного представництва в парламенті.

Вплив виборчої системи

Природно, що для структуризації парламенту за партійним принципом виборче законодавство держави повинно забезпечувати обрання до законодавчого органу депутатів саме за партійною належністю. Вважається, що найкращим для цього є запровадження пропорційної виборчої системи в одній з її модифікацій, оскільки вона базується на голосуванні за списками кандидатів у депутати, що висувуються політичними партіями. Мажоритарна і змішана виборчі системи, на противагу пропорційній, допускають можливість розподілу депутатських мандатів і між кандидатами, які не ідентифікують себе з жодною з масових політичних організацій. Тут, щоправда, слід зауважити, що організація виборів за мажоритарною (не кажучи вже про змішану) виборчою системою в країнах з розвинутою партійною системою не ставить під сумнів партійний характер самих виборів (приклади Великобританії та США є класичними). Більше того, досвід старих демократій засвідчує, що «чиста» мажоритарна система простої більшості якраз найбільше сприяє виникненню того явища, що ми на початку назвали ефективним партійним представництвом, оскільки наслідком її

застосування часто є стабільна дво- або трипартійна система, за якої влада належить по чергово то одній, то іншій з двох найвпливовіших політичних сил.

Очевидно, стан політичної структуризації українського суспільства не дає підстав для оптимізму щодо можливості застосування мажоритарної виборчої системи простої більшості з настанням зазначених позитивних наслідків в нашій державі. Хоча історія українського державотворення знає приклад, коли за допомогою мажоритарної виборчої системи (абсолютної більшості) було сформовано постійно діючу парламентську більшість. Маємо на увазі вибори до Верховної Ради України 12-го скликання. Тоді у парламенті склалася депутатська більшість, до якої входили представники комуністичної партії (група «За соціальну справедливість», «Група 239»). Поряд з цим існувала і опозиція (так звана «Народна Рада»). І хоча такий розклад сил був зумовлений, перш за все, свіжим досвідом панування однопартійної системи, Верховна Рада спромоглася прийняти цілий ряд доленосних для України рішень.

На сьогодні ж в Україні склалася атомізована, високого рівня фрагментації партійна система. І щоб посприяти інституціоналізації партій, виокремленню з їх числа кількох, спроможних за рівнем підтримки населенням, забезпеченості кадрами взяти в свої руки керівництво країною, необхідно зробити їх головним, а ще краще – єдиним суб'єктом висунування кандидатів у депутати парламенту. Найбільш повною мірою реалізувати це завдання спроможна, на нашу думку, лише пропорційна виборча система. Що ж до змішаної системи, то її застосування на виборах 1998 року не виправдало численних сподівань політиків і громадськості. Ефективної фракційної структури не було побудовано. Більше того, аналіз результатів виборів 1998 року доводить відсутність будь-яких загальних закономірностей, що стали причиною перемоги найбільш представлених у парламенті партій.

Сказане не означає, що пропорційна виборча система є панацеєю від «хвороб» української політичної системи. Її застосування пов'язане з численними проблемами. Так, досвід парламентських 1998 року і президентських 1999 року виборів засвідчив слабкість кадрового потенціалу українських партій. Останні виявилися неспроможними не тільки забезпечити власне представництво у виборчих комісіях (яких в Україні близько 33 тисяч), але й не змогли представити повністю «укомплектовані» списки кандидатів у депутати. Часто у прохідну частину партійного списку потрапляли кандидати, які користувалися мізерною підтримкою виборців у мажоритарних округах. Все це дискредитує саму ідею організації виборів на пропорційній основі.

Очевидно, закріплення у виборчому законодавстві тієї чи іншої виборчої системи цілком залежатиме від політичної волі учасників законодавчого процесу. Ми ж лише дозволимо собі висловити думку про те, що саме **пропорційна виборча система може прискорити структуризацію за пропорційною ознакою як парламенту, так і українського суспільства.**

Загороджувальний бар'єр

Щоб забезпечити формування саме ефективного представництва партій у парламенті, виборче законодавство деяких країн світу (у тому числі й України) сприйняло інститут так званого загороджувального бар'єру – мінімальної кількості голосів, яку повинна набрати партія, щоб претендувати на представництво у парламенті. Бар'єр є досить ефективним фактором стримування фрагментації партійної системи. Найбільш відомим прикладом його застосування є Німеччина. Не дивлячись на досить високе значення загороджувального бар'єру (5 відсотків), тут досягнуто і високого рівня пропорційності виборів, хоча малі партії опиняються у не вигідному становищі. У світовій практиці розміри подібних обмежень для участі партій у розподілі мандатів коливаються від 1 (Ізраїль, Фінляндія) до 17 (Греція) відсотків.

Незручність, пов'язана з використанням загороджувального бар'єру, полягає в довільності встановлення його висоти. Тому, роблячи вибір на користь того чи іншого його значення, слід виходити з конкретних суспільних і державних інтересів. Очевидним є те, що зростання загороджувального бар'єру за умови застосування пропорційної виборчої системи (без поєднання з мажоритарним елементом) призводить до зменшення рівня фрагментації парламенту, а отже, підвищує ймовірність формування ефективної фракційної структури у ньому.

Проілюструвати сказане можна за допомогою наступних таблиць.

Таблиця 1. Існуючий стан справ.

Назва партії/ блоку	% голосів, поданих за список	кількість мандатів	% від 225
КПУ	24,652	84	37
НРУ	9,402	32	14,2
СПУ+СелПУ	8,557	29	12,8
ПЗУ	5,435	19	8,4
НДП	5,01	17	7,5
Громада	4,675	16	7,1
ПСПУ	4,046	14	6,2
СДПУ(о)	4,012	14	6,2
Всього голосів, що взяли участь у розподілі мандатів	65,79	—	—

Таблиця 2. Склад українського парламенту, за умови, що загороджувальний бар'єр складав би 5%.

Назва партії/ блоку	% голосів, поданих за список	кількість мандатів	% від 225
КПУ	24,652	104	46,2
НРУ	9,402	40	17,7
СПУ+СелПУ	8,557	37	16,4
ПЗУ	5,435	23	10,2
НДП	5,01	21	9,3
Всього голосів, що взяли участь у розподілі мандатів	53,056	—	—

Як бачимо, за умови застосування 5-відсоткового бар'єру на парламентських виборах 1998 року, у розподілі 225 мандатів загальнодержавного виборчого округу взяли б участь вже не 8, а 5 партій

Найсерйозніший закид, який можна почути у бік прихильників застосування загороджувального бар'єру, – порушення в процесі такого застосування принципу пропорційного розподілу депутатських мандатів. Так, під час виборів 1998 року своїм активним виборчим правом скористалися 26,7 млн. громадян України. До участі ж у розподілі місць в парламенті були допущені лише партії, за які в цілому проголосували 17,5 млн. громадян. Тобто, була, по суті, проігнорована воля майже 6,2 млн. виборців.

На нашу думку, вирішити вказану проблему дозволило б застосування так би мовити «умовного» загороджувального бар'єру. При цьому партіям, які не подолали бар'єр, може надаватися право протягом певного строку (скажімо, тижня) об'єднуватися в коаліції з іншими партіями, які брали участь у виборах. Якщо після такого об'єднання бар'єр буде подоланий, коаліція партій здобуває право на представництво у парламенті. За умови детальної правової регламентації описаної процедури (зокрема, закріплення в законодавстві умов, що гарантуватимуть стабільність таких коаліцій і утворених ними фракцій у парламенті), даний механізм може стати чинником не тільки стримування фрагментації партійної системи, але й стимулювання її консолідації. Важливо те, що при цьому підвищення бар'єру може відбуватися порівняно «безболісно».

Підсумовуючи сказане, хочемо зосередити увагу і на тому, що у разі збереження існуючої в Україні моделі виборчої системи, логічним було б закріплення принаймні правила, згідно з яким кандидатами у мажоритарних виборчих округах можуть висуватися лише представники тих партій, які перемогли у багатомандатному окрузі.

Вплив інших виборчих правил на становлення ефективного та стабільного представництва партій у парламенті

Важливе значення у даному контексті можуть мати і такі, здавалося б, другорядні фактори, як пільги партіям, що раніше перемагали на виборах, порядок нарізки виборчих округів, виборчі квоти та дільники тощо.

Так, позитивний вплив у процесі становлення партійної системи, на нашу думку, може мати законодавче закріплення певних пільг для потужних політичних сил. Скажімо, партіям, що вже представлені у парламенті, може бути надана можливість за рахунок держави рекламувати свою діяльність і програми (у певних обсягах), можуть зменшуватися суми виборчих застав тощо. Подібна практика має місце у США, Канаді та інших країнах.

Щодо технічних аспектів виборчого процесу (порядок нарізки округів, величина виборчої квоти та інше) варто зазначити, що їх вплив на результати самих виборів, як правило, зменшується зі зростанням кількості мандатів, що розподіляються в окрузі. Очевидно, що з цієї точки зору пропорційна виборча система, за якої вся країна є єдиним виборчим округом або поділена на кілька великих округів, створює оптимальні умови для формування адекватного рівню підтримки населенням представництва політичних партій у парламенті.

Законодавство про політичні партії і стабільне політичне представництво у парламенті

Розвинене законодавство про політичні партії є одним з найважливіших чинників інституціалізації партій, стримування фрагментації та забезпечення стабільності партійної системи. Розгляд даного питання міг би стати предметом численних окремих досліджень. Тому ми спробуємо зупинитися на найбільш важливих, на нашу думку, аспектах.

1. Ми вже відзначали слабкість кадрового потенціалу українських партій. Цілком справедливо буде сказати, що проблема виборів до парламенту - це не тільки і не

стільки проблема виборчої системи, інших механізмів, скільки проблема відсутності в Україні потужних політичних партій. Для того, щоб партія була спроможна забезпечити власне представництво у виборчих комісіях, представити повний список кандидатів у депутати, чисельність її членів повинна складати не менше 35 тисяч осіб. Це обмеження необхідно закріпити на законодавчому рівні.

2. Досвід виборів 1998 року показав, що далеко не кожна партія може представити повний список кандидатів у народні депутати (225 осіб). Це свідчить про те, що подібні партії не спроможні сформувати парламентську більшість, утримувати владу та відповідати за свої дії. Вони від початку приречені у кращому разі на опозиційність. На нашу думку, вирішити цю проблему можливо лише шляхом законодавчого закріплення вимоги щодо мінімальної кількості кандидатів у списку (скажімо, на рівні 60 – 70 відсотків).

3. Потужним стримуючим фрагментацію політичних партій фактором може стати запровадження практики скасування реєстрації тих з них, що не брали участі у загальнонаціональних виборах двічі – тричі підряд. Такий досвід мають деякі країни світу. Думаємо, що корисним може стати його сприйняття і в Україні.

4. Одним з найважливіших етапів виборчого процесу, які безпосередньо впливають на формування партійного представництва у парламенті, є процес складання партійного виборчого списку. Оскільки фракція – це, по суті, продовження партії, то партійний з'їзд повинен мати законодавчо закріплене право коригувати партійні списки.

5. Серйозною проблемою, що постійно піднімається на всіх рівнях, але так і не знайшла законодавчого вирішення, є переходи депутатів з однієї фракції в іншу. Це не тільки дискредитує пропорційну виборчу систему, але й послаблює партійну структуру. Заборона подібних переходів є однією з головних передумов структуризації парламенту на партійній основі. Питання втрати депутатського мандату депутатом, що змінив фракцію, повинно бути вирішене на рівні Конституції України.

Висновок

Партійна структуризація парламенту на сьогодні залишається актуальним питанням. Правову основу формування ефективної та стабільної фракційної структури у Верховній Раді України повинні скласти закони «Про вибори народних депутатів України», «Про політичні партії в Україні», «Про регламент Верховної Ради України» тощо, оскільки чинне законодавство, у тому числі Конституція, такою основою не є. Тільки за такої умови політичні партії почнуть відігравати належну роль у житті українського суспільства та держави, а Верховна Рада стане справді органом представництва народу України.

Порядок формування, статус і роль партійних фракцій в процесі утворення парламентської більшості відповідно до норм регламентів зарубіжних країн

Дмитро ГОРШКОВ,
експерт Лабораторії законодавчих ініціатив

Усі парламенти світу працюють над підвищенням ефективності свого законодавчого процесу та виконанням цілої низки різноманітних парламентських обов'язків. Одна з проблем, що постають перед парламентами, полягає в тому, щоб вибудувати структуру стосунків між представниками різних партій таким чином, аби діалог відбувався не між окремими особами та політичними групами, а радше із згуртованою більшістю.

Важливим чинником ефективного функціонування парламенту є згуртованість політичних груп в межах коаліції.

У більшості парламентських органів регламент встановлює межі заходів, які фракція чи коаліція більшості може вживати, і містить засоби захисту фракцій меншості. В Україні ситуація дещо інша, оскільки сформувавши більшість на основі коаліції фракцій у Верховній Раді важко.

На прикладі парламентів Франції, Фінляндії, Німеччини та Італії можна побачити, що офіційного визнання більшості на основі коаліції фракцій не існує, а отже немає жодних конкретних правил створення й регламентації поведінки такої більшості. Кожна країна має свої власні норми та механізми, спрямовані на те, щоб запобігти уповільненню роботи парламенту або застою в ній.

У більшості країн регламент дозволяє членам будь-якої політичної групи під час голосування з певних конкретних питань приєднуватися до інших груп. Отож, повної стабільності політичних груп, а отже і більшості, досягти неможливо, оскільки неможливо уникнути переміщень між парламентськими угрупованнями.

Будь-який примус до голосування згідно з уподобаннями групи чи більшості може бути оскаржений на конституційній основі. Тому можна робити особливий наголос на дисципліні в середині політичних угруповань, але аж ніяк не примушувати до неї. Таким чином, первісний конфлікт закладено між двома силами: прагненням організувати роботу парламенту шляхом його поділу на політичні угруповання і конституційною нормою про «виконання обов'язків без обмежень з боку мандату». Розглянемо шляхи вирішення цієї та інших проблем на прикладі декількох європейських країн.

Франція

У французькому парламенті існують дві робочі структури: політичні групи, які, здебільшого, створюються на основі політичних партій, і постійні комісії.

У Національних зборах парламентська група повинна складатися принаймні з двадцяти членів. У Сенаті групі потрібно мати тільки п'ятнадцять членів. Політичні групи створюються шляхом подання голові Зборів (у Сенаті - голові Сенату) заяви, яка підписана всіма членами групи і включає погоджені ними принципи, якими вони керуватимуться.

Великі політичні групи, які займають усе важливіше місце в обох палатах, для утворення робочих структур і встановлення процедур палат, вдаються до принципу пропорційного представництва. Голови груп мають особливі прерогативи, і не тільки тому, що вони є за посадою членами наради голів, яка визначає порядок денний парламенту, але й тому, що можуть втручатися у перебіг сесії, наприклад, можуть просити встановити терміни розгляду питань на засіданні або вимагати відкритого голосування. Дисципліна, яка щораз більше зміцнюється в групах, є важливим чинником політичного функціонування парламенту, особливо через те, що кількість індивідуальних ініціатив депутатів та сенаторів зменшується.

Німеччина

Коли оголошуються остаточні результати виборів до Бундестагу, кожна партія приблизно знає, скільки місць вона здобула, а отже і наскільки великою буде її парламентська група. Парламентські групи збираються у Бонні протягом перших декількох після виборів днів, щоб проаналізувати результати і обговорити питання своєї внутрішньої організації.

Згідно з регламентом Бундестагу, парламентська група може бути сформована за таких умов.

Вона має складатися принаймні з 5% членів Бундестагу, тобто щонайменше з 34 депутатів; мета обумовлення мінімального чисельного складу, аналогічного так званому 5%-му застереженню Федерального виборчого закону, полягає в тому, щоб запобігти набуттю великою кількістю дрібних угруповань статусу парламентської групи, а потім надмірному використанню парламентських повноважень, які він надає, оскільки це може призвести до недоречного безладдя та поспіху в роботі Бундестагу. Її члени повинні належати до однієї партії або партій, які мають подібні політичні наміри, а тому не конкурують одна з одною в жодній з 16 земель. Наприклад, ХДС (присутня в усіх землях, крім Баварії) та ХСС (присутня тільки в Баварії) складають єдину парламентську групу на кожний виборчий термін, починаючи з 1949 року.

Парламентські групи відіграють вирішальну роль в роботі Бундестагу. Саме в межах своїх парламентських груп політичні партії домовляються про позицію, яку потім вони відкрито представлятимуть у Бундестазі. Громадськість розраховує на те, що парламентські групи з основних питань займатимуть одноставну позицію. Та й самим парламентським групам потрібна єдність щодо основних питань, як для зміцнення своєї політичної позиції, так і для забезпечення ефективності своєї парламентської роботи.

Жодних норм щодо забезпечення дотримання єдності парламентських угруповань не існує. До того ж, у правилі 13 (1) регламенту німецького Бундестагу сказано: «У тому, що стосується їхніх промов, дій, а також участі у голосуванні та виборах, члени Бундестагу діють відповідно до своїх переконань і сумління». Це правило відповідає Статті 37 Основного Закону. Стосовно не лише ухвалення законопроектів, але й щодо безлічі інших парламентських функцій у Бундестазі, регламент надає певні права виключно парламентським групам або 5% членів Бундестагу. Наприклад, тільки вони мають право:

- вносити на обговорення законопроекти та пропозиції;
- пропонувати поправки до законопроектів у третьому читанні;
- клопотатися про відкладення питань в порядку денному або ведення засідань;
- піддавати сумніву наявність на пленарному засіданні кворуму;
- вимагати зареєстрованого голосування;
- вимагати обговорення злободенного питання;
- вимагати створення експертних комісій або комітетів з розслідування.

Отже, парламентські групи, без сумніву, є ключовими центрами політичної влади і головними рушійними силами в роботі Бундестагу.

Кожна парламентська група створює певну кількість робочих груп для підготовки обґрунтування прийняття рішень, що їх потім буде прийнято парламентською групою в цілому. Кожна парламентська група, крім того, призначає до кожного комітету Бундестагу свого представника. Він відповідає за координацію роботи членів парламентської групи у відповідному комітеті і забезпечення того, щоб вони діяли відповідно до позицій, узгоджених групою в цілому. Таким чином, робота комітетів Бундестагу також значною мірою готується та скеровується парламентськими групами.

Італія

Політичні партії в Італії не мають правового статусу. На інституційному і парламентському рівні вплив партій забезпечується завдяки парламентським групам, чие існування, певною мірою, визнане Конституцією. За регламентами Сенату і Палати депутатів кожен сенатор та депутат належить до однієї з парламентських груп.

У перші дні роботи законодавчого органу нового скликання сенатори й депутати повинні заявити, до якої групи вони мають намір належати. Вірність кожного члена Парламенту певній групі необхідна для того, щоб палата була спроможна здійснювати іншу свою діяльність.

Здебільшого, політична партія і парламентська група збігаються (за винятком «змішаних груп»), хоч такий збіг не є обов'язковим, оскільки депутати вільні приєднуватися до групи, що відповідає їхнім уподобанням, або переходити з однієї групи до іншої за час повноважень даного законодавчого органу, залишаючись при цьому членами Парламенту.

У парламентській групі повинно бути принаймні десять senatorів та двадцять депутатів. Канцелярія голови може дозволити зменшити ці чисельні показники, але тільки тоді, коли група представляє загальнонаціональну партію.

Парламентські групи є основою формування майже всіх складових органів зборів, де вони представлені відповідно до своєї чисельності. Нарада лідерів груп скликається через регулярні інтервали головою зборів для планування законодавчого процесу.

Через відсутність в італійській політичній системі парламентського партійного організатора і лідерів більшості й меншості, за дисципліну груп відповідає виконавча рада. Виконавча рада керує роботою окремих депутатів, зобов'язуючи їх до виконання правил, встановлених їхніми відповідними статутними нормами, особливо стосовно голосування (за винятком випадків, які стосуються моральних, етичних питань та сумління). Цей принцип дисципліни партійних груп контрастує зі Статтею 67 Конституції, яка обумовлює, що «кожен член Парламенту представляє націю і виконує свої обов'язки без примусу з боку мандату».

Звернення, штрафи та осуди, які можуть бути висунені проти «непокірних» членів Парламенту, щонайбільше змусять їх перейти до іншої групи (а якщо це необхідно, то й до іншої партії).

Польща

Депутати можуть, на засадах, визначених регламентом Сейму, створювати депутатські клуби, гуртки й групи. Згідно з регламентом депутатські клуби й гуртки є об'єднаннями, що побудовані за політичним принципом (вони об'єднують найчастіше депутатів однієї партійної приналежності).

Клуб може бути створений не менш ніж 15 депутатами, гурток – принаймні 3 депутатами. Депутат може належати лише до одного депутатського клубу або гуртка. (В Сенаті клуб складається принаймні із 7 senatorів, а гурток – з 3 senatorів).

У наступній таблиці подано інформацію про статус фракцій чи парламентських груп у Німеччині, Італії, Нідерландах, Швейцарії та Іспанії. Вона свідчить, що Німеччина має розвинуту правову систему в тому, що стосується фракцій, тоді як у Швейцарії немає жодної правової основи для регламентації діяльності фракцій, крім того, що вони згадуються у Законі «Про відносини між радами». В Нідерландах, наприклад, фракції не мають правової основи для свого юридичного визнання, однак члени з одного й того ж виборчого списку вважаються фракцією від самого початку нової сесії.

Країна	Юридичне визнання фракцій і їхня назва	Правова основа для юридичного визнання	Умови юридичного визнання	Орган юридичного визнання
Німеччина	фракції	Регламент	5% від загальної кількості членів	Бундесрат
Італія	парламентські групи	Конституція	10 членів, якщо вони належать до однієї партії	комітет, який формується головою

Нідерланди	фракції	Жодної	члени від одного виборчого списку вважаються фракцією від самого початку нової сесії	голова відповідної палати
Іспанія	парламентські групи	Конституція	щонайменше 10 членів парламенту у Сенаті і 15 членів парламенту у Конгресі	керівний орган (президія)
Швейцарія	фракції	закон про відносини між радами	жодної формальної основи	-----

Джерело: «Parliaments of the World,» Volume 1, Second Edition, 1986.

Вимоги для реєстрації, повноваження фракцій згідно з парламентськими регламентами різних країн

КРАЇНА	Які умови необхідні для формування фракцій / парламентської групи?	Повноваження фракцій	Який орган вирішує конфлікти між фракціями?
БІЛОРУСЬ	Регламент надає право об'єднання у фракції, але без визначення будь-яких формальних умов	Фракції (якщо в них не менше ніж 20 членів) можуть вимагати слова щодо порядку денного, продовжувати обговорення після закінчення дебатів. Голова парламенту офіційно розповсюджує матеріали фракцій	Вирішуються безпосередньо на сесіях парламенту
БОЛГАРІЯ	Політична орієнтація; мінімальне число депутатів; рішення фракції про утворення, яке підписується усіма членами; голова парламенту оголошує про створення фракції, і вона включається до спеціального реєстру	Голови фракцій є членами Ради Голів, яка бере участь у складанні сесійного розкладу. Під час дебатів члени фракції можуть виступати протягом 30 хвилин, можуть вимагати продовження дебатів і також перерву, але не більше ніж на 30 хвилин	Рада Голів фракцій
ІТАЛІЯ	Формуються при наявності 20 депутатів. Але можуть утворюватися менші групи, якщо вони відповідають вимогам виборчого права	Беруть участь при встановленні порядку денного; отримують дотації на приміщення і обладнання від відповідної палати	Голова Палати

ПАРЛАМЕНТ 1/2001

ЛАТВІЯ	Мінімальна кількість членів – 4 депутати. Фракції можуть об'єднуватися у політичні блоки, мінімальна кількість членів – 5 депутатів. Організаційні та фінансові умови встановлюються Радою фракцій	Політичні групи не мають процедурних повноважень. Інтереси фракцій висловлюють окремі депутати. За традицією, запити, питання і процедурні вимоги виносяться фракціями для обговорення	Рада фракцій
ПОЛЬЩА	Політичні клуби. Мінімальна кількість членів – 15 депутатів (в Сенаті–7), депутатських групах – 3. Створення, фінансування вирішується Президією Сейму	Мають представників у Раді Старійшин; мають право законодавчої ініціативи; висувати кандидатури на посади віце-маршалів Сейму	Рада Старійшин
РОСІЯ	Мінімальна кількість членів – 35 депутатів. Подання до Секретаріату Державної Думи повідомлення про створення з визначеними цілями, складом фракції, та прізвища депутатів, які уповноважені виступати від імені фракції. Організаційні та фінансові умови визначає Регламент та інші рішення Думи. Рада Федерації не має фракцій	Мають право на пропорційне представництво в керівництві Думи та її комітетах. Голови фракцій складають Раду Державної Думи. Фракції мають право пропонувати питання до порядку денного, кандидатури до керівних органів палати і виступати від імені фракції	У разі конфліктів створюються узгоджувальні комісії
ФРАНЦІЯ	Кількість членів – не менше ніж 20 депутатів. Фракція подає заяву про створення до Президії Національної Асамблеї, яка визначає склад і голову. Регламент надає повноваження фракціям самостійно вирішувати свої внутрішні адміністративні та фінансові справи. Але статус, умови роботи та право на вхід і пересування у парламенті визначає Президія Національного зібрання	Пропорційне представництво в Президії, комісіях. Голови депутатських груп утворюють Конференцію голів фракцій, яка вирішує порядок денний і організацію роботи. Фракції мають багато процедурних повноважень, наприклад, відкласти пленарне засідання. Вони можуть вносити пропозиції про вотум недовіри, про скликання надзвичайної сесії та звертатися до Конституційного Суду	Конференція голів фракцій
ШВЕДІЯ	Вважається, що депутати, які обираються від однієї партії, утворюють фракцію. Але положень щодо її створення немає	Фракції мають представництво в Конференції спікерів, Адміністративній раді і в комісії з питань обговорення кандидатів перед обговоренням на пленарному засіданні. Фракції можуть вимагати дострокового обговорення окремих питань	Сам парламент

Джерело: регламенти цих країн.

До питання партійної дисципліни в парламенті

Тетяна СОБОЛЄВА,
політичний аналітик Національного
демократичного інституту
міжнародних відносин США в Україні

В 1998 році український Парламент вперше було обрано за змішаною виборчою системою. Ця система, по суті, стала першим справжнім випробуванням для політичних партій, можливістю перевірити свою силу, вплив та реальну популярність. Не всі з них досягли поставленої мети у вигляді мінімальних 4%, але й ті, що потрапили до Верховної Ради, сьогодні стикаються з проблемами, які загалом можна визначити як слабкість партійної дисципліни.

Одним з найбільш очевидних порушень партійної дисципліни в парламенті є майже неконтрольований перехід депутатів з однієї фракції чи групи до іншої, що часто відбувається в досить короткий проміжок часу і не тягне за собою ніяких зобов'язань депутата перед «рідною» фракцією. Відсутність партійної вірності (або партійної лояльності) особливо болісно сприймається тими партійними фракціями, члени яких стали депутатами за їх списками, але пізніше залишили партію, що зробила їх парламентарями.

Як це не дивно, проте подібна проблема порушення партійної дисципліни існує майже у всіх парламентах світу. Але в так званих усталених демократіях – особливо в тих, де на протязі десятиліть, а то й століть 2-3 партії складають основу її політичної системи – подібні випадки переходу депутата з однієї фракції до іншої є досить непоширеними, бо тягнуть за собою серйозні юридичні і політичні наслідки. Наприклад, якщо член Конгресу США, якого обрано в мажоритарному окрузі, але за партійною приналежністю, виходить зі складу партійної фракції, він автоматично втрачає своє місце в комітеті. А так як саме посада в комітеті визначає матеріальне забезпечення члена Конгресу, то зважитись на такий крок парламентареві досить важко. Тим більше, що в разі прийняття такого відповідального рішення про зміну політичної орієнтації політик втрачає не тільки підтримку своєї партії на наступних виборах, а й майже всі шанси продовжити повноцінне політичне життя на національному рівні.

Досвід усталених політичних систем є, безумовно, цікавим для вивчення, але навряд чи прийнятним для країн третьої хвилі демократизації (до яких деякі фахівці відносять і Україну). Саме тому приклади вирішення проблем партійної дисципліни в деяких нових демократичних країнах можуть виявитись більш корисними для дослідження і можливого застосування в політичній системі нашої країни.

Розглянемо деякі приклади і спробуємо пояснити їх з точки зору політичної теорії. В парламенті Південної Африки депутат, який виходить зі складу фракції тієї партії, що висунула його до вищого законодавчого органу, автоматично втрачає свій мандат. Це відбувається або на добровільних засадах (коли депутат виявляє свою свідомість), або партія примусово виключає такого депутата зі своїх лав. Така юридична норма, що має назву «антизрадницька (противідступницька) стаття», міститься в Конституції країни.

До речі, члени парламенту Польщі впевнені, що подібна юридична норма обмежує конституційні права людини, і тому контроль партійної лояльності в польських політичних партіях будується на високій громадській свідомості політиків. Тобто член законодавчого органу може залишити фракцію партії, з якою прийшов до Сейму, проте тавро «зрадника» і відповідна репутація не дозволить йому надалі будувати успішну кар'єру парламентаря.

Експерти вважають, що застосування «антизрадницької статті» є абсолютно виправданим в пропорційних виборчих системах, коли неконтрольований перехід

депутатів до інших партійних фракцій порушує політичний баланс, визначений електоратом. Тобто в пропорційних системах парламентарям доцільно представляти своїх виборців по так званому «жорсткому мандату».

Однак система жорсткого мандата може широко застосовуватись і в тих репрезентативних органах, члени яких обираються в мажоритарних округах. І тоді очевидним стає справжнє призначення жорсткого мандату – гарантування політичної стабільності та запобігання корупції в парламенті. Як ми можемо спостерігати, саме політична нестабільність та чутки про корумпованість Верховної Ради є основними проблемними моментами роботи Верховної Ради чотирнадцятого (третього) скликання.

Ще одним виправданням застосування системи жорсткого мандата є хиткий політичний баланс партій, що заохочує опортунізм, і в якому політичні питання відіграють обмежену роль. Безумовним є той факт, що в розвинутих демократіях, які будуються на високій політичній довірі, застосування антизрадницької статті, як правило, не є доцільним.

На протилежному кінці спектру думок щодо свободи пересування депутата між фракціями існує так звана система «вільного мандата», в якій парламентарі вільні почуватися підзвітними своїм виборцям та країні в цілому, а не своїй політичній партії. Згідно цієї теорії, члени законодавчого органу країни мають бути вільними, для того щоб «голосувати згідно своєї совісті». Така система існує в парламенті Федеративної Республіки Німеччина. Схожими правилами регулюються і пересування між фракціями канадських парламентарів.

Деякі політологи (наприклад, професор південноафриканського університету Вестерн Кейп Ніко Штейтлер) вважають концепцію вільного мандата дещо застарілою. Вони стверджують, що навіть вибори за мажоритарною системою, коли зростають та зміцнюються масові політичні партії, викрили фіктивність цієї доктрини. Хоча безперечним залишається той факт, що неможливо прямо накласти досвід країн першої хвилі демократизації з їх високим рівнем політичної витонченості на політичну реальність тих демократій, що вимірюють свій демократичний досвід лише кількома десятками років. Тобто навряд чи застосування концепції вільного мандата є виправданим в нових демократичних системах.

Проте, як завжди, природним є існування консенсусу між двома крайніми точками зору – в питанні партійної лояльності це теорія «обмеженого права зрадництва» або «обмеженої свободи відступництва».

Існує декілька можливих варіантів. В деяких країнах, наприклад в Іспанії, парламентарі можуть залишити партію, проте їм не дозволено після цього приєднуватись до іншої партійної фракції. Тобто вони можуть залишитись в парламенті лише як «незалежні» і сидіти на так званих «перехресних місцях».

Паралельно існує й інший варіант – членам парламенту дозволяється залишати лави своєї партії, якщо вони засновують нову фракцію в межах цієї партії. Наприклад, в Індії депутати парламенту зберігають свої мандати, якщо вони стають частиною групи тих членів партії, які разом утворили в середині цієї партії нову фракцію, чисельність якої становить не менше однієї третини від загальної кількості членів висхідної фракції.

В якості аргументу щодо переваг згаданої доктрини «обмеженої свободи відступництва» експерти згадують той факт, що за 4-5 років парламентського терміну в поглядах політика можуть відбутися певні зміни, тим більше, що навіть в єдиній платформі партії існують різні течії. І якщо ці течії отримують певне ідеологічне оформлення, було б недемократичним дозволити тій партійній фракції, що захопила партійний апарат, виключити меншу фракцію з партії і, відповідно, з парламенту.

Цей аргумент базується на ідеї «важливого голосу» – якщо фракції представляють суттєвий голос електорату, то вони повинні мати право на конституційний захист. Ті ж індивідуальні члени, чия позиція розходиться з позицією їх партії і чий голос за

визначенням є маргинальним, або ідіосинкратичним, не повинні бути захищеними. І тут постає критичне питання механізму вимірювання «важливості голосу» в парламентській фракції.

Західні політологи погоджуються, що, найімовірніше, одна третина членів фракції (як в Індії) є дещо завеликою величиною для вимірювання такої важливості. Вони вважають, що задля запобігання зловживань ідеями відступництва в середині партійної фракції і нейтралізації в ній дрібних угруповань, мінімальний бар'єр у 20-25% був би оптимальною величиною.

Україна поки що використовує систему «вільного мандата», і саме підзвітність своїм виборцям наші парламентарі використовують як головний аргумент на захист цієї системи. Проте Верховна Рада обирається за змішаною системою, і депутати, яких обрано за списком, не мають свого округу для представлення такого звіту.

Ситуація фактичної відсутності партійної лояльності в Україні обумовлена перш за все тим, що політичні партії ще не відіграють в нашому суспільстві відведеної їм важливої ролі політичного інструменту демократичного суспільства. За даними серпневих соціологічних опитувань, лише 2% громадян нашої країни асоціюють себе з певною політичною партією, і тільки 1% українців є членами партій. При цьому кількість партій, зареєстрованих Міністерством юстиції, становить на сьогодні близько 106.

Необхідність вдосконалення існуючої системи партійної дисципліни у Верховній Раді України очевидна. Як вона повинна вдосконалюватись, які шляхи існують, які з них є найбільш прийнятними і, звичайно, якими повинні бути механізми впровадження таких рішень – ось ці питання, які мають обговорюватись як політиками, так і експертами, особливо зважаючи на близькість наступних парламентських виборів.

Додатки

1. Витяг з чинного Регламенту Верховної Ради України стосовно діяльності депутатських груп та фракцій

Глава 4.2. ГРУПИ (ФРАКЦІЇ) НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Стаття 4.2.1.

1. Депутатські фракції у Верховній Раді України утворюються виключно депутатами, за умови, що до складу кожної з фракцій входить не менш як 14 народних депутатів України. (Частина перша статті 4.2.1 в редакції Постанови ВР N 7-XIV (7-14) від 13.05.98; із змінами, внесеними згідно з Рішенням Конституційного Суду N 17-рп/98 (v017p710-98) від 03.12.98)

2. Депутатські групи (фракції) не можуть формуватися для захисту приватних, комерційних, місцевих, професійних чи релігійних інтересів. Принципи функціонування депутатської групи (фракції) не можуть порушувати імперативного характеру депутатського мандата.

3. Порядок роботи депутатської групи (фракції), умови вступу депутата до депутатської групи (фракції), його виходу чи виключення з неї визначаються самою депутатською групою (фракцією).

4. Депутат не може входити до складу більш як однієї зареєстрованої депутатської групи (фракції). Голова Верховної Ради України і його заступники не входять до складу жодної депутатської групи (фракції).

5. Депутатські групи (фракції) формуються на першій сесії Верховної Ради України нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради, створення органів Верховної Ради. Якщо цього не відбулося, головуєчий на пленарному засіданні оголошує перерву в пленарних засіданнях на 2 робочих дні. Перед наступним пленарним засіданням Секретаріат Верховної Ради поширює серед депутатів інформаційні матеріали про депутатські групи (фракції), які відповідають вимогам цього Регламенту і були подані до Секретаріату Верховної Ради не пізніше як за 16 годин до початку зазначеного пленарного засідання.

6. Реорганізація та формування нових депутатських груп (фракцій) можуть проводитися протягом повноважень Верховної Ради із збереженням їх пропорційного представництва в органах Верховної Ради, за винятком Президії Верховної Ради, чи з відступом від нього відповідно до рішення, прийнятого Верховною Радою щодо такого представництва.

Стаття 4.2.2.

1. Кожна депутатська група (фракція) повинна бути зареєстрована у Секретаріаті Верховної Ради. Умовою її реєстрації є надходження до Секретаріату Верховної Ради підписаного персонально депутатами письмового повідомлення про сформування депутатської групи (фракції) з зазначенням її назви, мети чи завдань, персонального складу та партійної належності членів групи (фракції), а також депутатів, які уповноважені представляти групу (фракцію). Повна та скорочена назва депутатської фракції повинна збігатися з назвою відповідної партії. У разі, коли депутатська фракція об'єднує депутатів з декількох партій, її назва повинна включати назви цих партій.

2. Після реєстрації депутатської групи (фракції) головуєчий на пленарному засіданні інформує депутатів про сформування такої групи (фракції), її кількісний склад та уповноважених представників. Інформаційні матеріали про депутатську групу (фракцію),

зазначені в ч.1 цієї статті і ч.2 ст.4.2.5, після її реєстрації поширюються Секретаріатом Верховної Ради серед депутатів; в тому ж порядку повідомляється про зміни в складі депутатських груп (фракцій).

3. Про зміни в складі депутатської групи (фракції) її уповноважений представник повідомляє письмово Голову Верховної Ради (чи Президію сесії); це повідомлення підписує і депутат, щодо якого воно подається, або лише уповноважений представник депутатської групи (фракції), якщо депутата виключено з неї.

4. У разі, коли склад депутатської групи (фракції) стає меншим від встановленої в ч.1 ст.4.2.1 кількості, вона після 15 днів оголошується Головою Верховної Ради (чи Президією сесії) розпущеною. Розпуск (саморозпуск) депутатської групи (фракції) не є підставою для перегляду персонального складу органів Верховної Ради, за винятком Президії Верховної Ради, представництво в якій втрачається до сформування депутатської групи (фракції).

Стаття 4.2.3.

1. Депутатські групи (фракції) попередньо обговорюють кандидатури на посади Голови Верховної Ради і його заступників, голів комісій Верховної Ради, а також персональний склад колегіальних органів Верховної Ради.

2. Депутатські групи (фракції) відповідно до цього Регламенту мають право на пропорційне (виходячи з кількості їх членів) представництво в усіх органах Верховної Ради та офіційних парламентських делегаціях. Право висунення кандидатур на вакантні депутатські місця в органах Верховної Ради до визнання Верховною Радою повноважень відповідних новообраних депутатів належить депутатським групам (фракціям), яким ці місця належали раніше. Постійні комісії Верховної Ради України формуються групами (фракціями) за принципом пропорційності, з урахуванням фахової підготовки народних депутатів та домовленості між заінтересованими депутатськими групами (фракціями).

3. Кожна депутатська група (фракція) має гарантоване право на виступ свого представника з усіх питань порядку денного на засіданнях Верховної Ради та її органів.

4. Депутатська група (фракція), з ініціативи якої розглядається питання, має право на виступ свого представника після припинення обговорення на засіданнях Верховної Ради та її органів.

5. Жодна депутатська група (фракція) не має права виступати від імені народу України, Верховної Ради України.

6. Депутати і депутатські групи (фракції) можуть вільно співробітничати між собою шляхом утворення депутатських об'єднань і неформальних груп, які не підлягають реєстрації і не мають прав, встановлених цим Регламентом.

7. Депутатські групи (фракції) проводять свої засідання відкрито і гласно. За рішенням депутатської групи (фракції) може бути проведено закрите засідання.

8. Уповноважений представник депутатської групи (фракції) може в письмовій формі доручити виконання закріплених за ним Регламентом Верховної Ради України функцій будь-кому з членів відповідної депутатської групи (фракції). Виконання уповноваженим представником (керівником) депутатської фракції своїх повноважень є поважною причиною для його відсутності на засіданні комітету Верховної Ради України, до складу якого він входить, і його відсутність з цієї причини не впливає на кворум у комітеті. (Частина восьма статті 4.2.3 із змінами, внесеними згідно з Постановою ВР N 42-XIV (42-14) від 14.07.98)

9. Зареєстровані депутатські групи (фракції) та їх члени мають й інші права, встановлені Конституцією України (888-09), Законом України про статус народного депутата України (2790-12), цим Регламентом, Законом України про постійні комісії Верховної Ради України (116/95-ВР).

Стаття 4.2.4.

1. З метою сприяння організації попередньої підготовки та розгляду питань, які вносяться до Верховної Ради України, утворюється Погоджувальна рада депутатських фракцій (груп).

2. До складу Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) входять Голова Верховної Ради, керівники депутатських фракцій (груп) з правом вирішального голосу. В роботі Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) беруть участь заступники Голови Верховної Ради, голови комітетів Верховної Ради з правом дорадчого голосу. Головує на засіданнях Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) Голова Верховної Ради України. У разі його відсутності головує на засіданні один із його заступників, який отримує при цьому право вирішального голосу. В разі відсутності когось із керівників депутатських фракцій (груп) чи голів комітетів за їх дорученням у засіданні Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) беруть участь їх повноважні представники з числа народних депутатів. При цьому повноважні представники депутатських фракцій (груп) отримують право вирішального голосу, а комітетів - дорадчого.

3. У засіданнях Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) мають право брати участь:

- а) постійний представник Президента України у Верховній Раді України;
- б) повноважний представник Кабінету Міністрів України у Верховній Раді України;
- в) представники суб'єктів права законодавчої ініціативи, якщо на засіданні Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) розглядається питання про законопроекти, внесені зазначеними суб'єктами права законодавчої ініціативи;
- г) відповідальні працівники апарату Верховної Ради, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення підготовки та проведення самої Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) та пленарних засідань Верховної Ради України.

4. Народні депутати України мають право бути присутніми на засіданнях Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп), брати участь в обговоренні питань, що розглядаються на її засіданнях, вносити пропозиції щодо проектів порядку денного сесії, розкладу засідань та порядку денного кожного пленарного засідання.

5. Погоджувальна рада депутатських фракцій (груп) здійснює свою роботу в формі засідань. Засідання Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) є правомочним за умови присутності на ньому не менше 2/3 від її складу. Скликаються засідання Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) Головою Верховної Ради або за ініціативою представників двох чи більше депутатських фракцій (груп) в разі необхідності, але не рідше одного разу на тиждень під час роботи Верховної Ради в пленарному режимі. Засідання веде Голова Верховної Ради, а у випадках, передбачених частиною другою цієї статті, - один із його заступників.

6. Рішення Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) приймаються такою кількістю голосів членів Погоджувальної ради з правом вирішального голосу, яка у сумарному підрахунку голосів членів їх фракцій (груп) забезпечує прийняття позитивного рішення при голосуванні питання в сесійному залі.

7. Членам Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп), а також іншим особам, які запрошуються на її засідання, за звичайних обставин не пізніше як за 3 дні повідомляється про питання, заплановані до розгляду на черговому засіданні, та надаються необхідні матеріали.

8. Проекти документів для розгляду на черговому засіданні Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп) та проекти рішень Погоджувальної ради передаються в апарат Верховної Ради не пізніше як за 4 дні до дня проведення чергового засідання Погоджувальної ради депутатських фракцій (груп).

9. Погоджувальна рада депутатських фракцій (груп):
- а) вносить пропозиції щодо річного та перспективного планів, які подаються на затвердження Верховної Ради;
  - б) розглядає та погоджує пропозиції щодо проектів порядку денного сесій та розкладу засідань Верховної Ради;
  - в) формує проект порядку денного роботи Верховної Ради на кожне чергове та позачергове пленарне засідання;
  - г) ініціює перевірку внесених до Верховної Ради законодавчих пропозицій та законопроектів на їх відповідність вимогам Регламенту Верховної Ради України щодо структури, викладу, змісту та оформлення;
  - д) вносить пропозиції щодо визначення комітету Верховної Ради України, відповідального за підготовку законопроекту, внесеного до Верховної Ради суб'єктом права законодавчої ініціативи, направлення його на розгляд у комітети і депутатські фракції (групи), на наукову, юридичну та іншу експертизу, встановлення термінів для підготовки висновків, пропозицій та зауважень щодо нього;
  - е) розглядає пропозиції головного та профільних комітетів про готовність до розгляду в пленарному режимі проектів законів у першому та наступних читаннях і приймає відповідне рішення;
  - є) приймає рішення про повернення за пропозицією комітетів Верховної Ради України суб'єктам права законодавчої ініціативи законопроектів, якщо при їх підготовці не виконанні вимоги Конституції України (254к/96-ВР), законів України та Регламенту Верховної Ради України;
  - ж) вносить Голові Верховної Ради України пропозиції щодо скликання позачергового засідання Верховної Ради, дати і місця його проведення;
  - з) розглядає питання про вжиття заходів для забезпечення присутності депутатів на пленарних засіданнях;
  - и) вносить пропозиції щодо проведення парламентських слухань;
  - і) вирішує інші питання організації роботи Верховної Ради відповідно до Регламенту. (Стаття 4.2.4 в редакції Постанови ВР N 1544-III (1544-14) від 16.03.2000)

Стаття 4.2.5.

1. Голова Верховної Ради забезпечує зареєстровані депутатські групи (фракції) приміщенням, необхідним обладнанням тощо, а також закріплює за ними адміністративно-технічний персонал, який користується їх довірою, для подання допомоги у здійсненні депутатськими групами (фракціями) передбачених законами і цим Регламентом функцій у Верховній Раді України.

2. За зверненням уповноваженого представника депутатської групи (фракції) Секретаріат Верховної Ради поширює серед народних депутатів України підготовлені нею матеріали про її діяльність як офіційні від депутатської групи (фракції).

2. Рішення Конституційного Суду України у справі про утворення фракцій у Верховній Раді України

(м. Київ, 3 грудня 1998 року)

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" (справа про утворення фракцій у Верховній Раді України)

м. Київ, 3 грудня 1998 року Справа N 1-40/98
N 17-рп/98

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича - суддя-доповідач,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Осташа Ігоря Івановича, Ромовської Зорислави Василівни, Сироти Михайла Дмитровича - народних депутатів України, залучених до участі у розгляді справи представників Верховної Ради України Ємця Олександра Івановича - народного депутата України, Селіванова Анатолія Олександровича - завідувача відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України, Бандурки Олександра Марковича - народного депутата України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року N 7-XIV (7-14).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР) стало конституційне подання 51 народного депутата України щодо неконституційності Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71 та 75 Закону України "Про Конституційний Суд України" є наявність спору щодо відповідності Конституції України (254к/96-ВР) (конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б., пояснення Ромовської З.В., Сироти М.Д., Остаха І.І., Ємця О.І., Селіванова А.О., Бандурки О.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Верховна Рада України 13 травня 1998 року прийняла Постанову "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України", відповідно до якої частину першу статті 4.2.1 Регламенту Верховної Ради України (129а/94-ВР) було викладено в такій редакції: "Депутатські фракції у Верховній Раді України утворюються виключно депутатами на основі політичних партій та блоків політичних партій, що подолали чотиривідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року, за умови, що до складу кожної з фракцій входить не менш як 14 народних депутатів України".

Суб'єкт права на конституційне подання - народні депутати України - вважає, що зазначена Постанова Верховної Ради України не відповідає Конституції України, оскільки її зміст істотно обмежує права і свободи народних депутатів України, зокрема передбачене статтею 15 Закону України "Про статус народного депутата України" їх право об'єднуватися в депутатські групи (фракції), а також здійснення цього права у Верховній Раді України в порядку і за умов, визначених статтями 4.2.3, 4.2.4, 4.2.5 Регламенту Верховної Ради України.

Як зазначається у конституційному поданні, в попередній редакції статті 4.2.1 Регламенту Верховної Ради України встановлювалось, що депутатські групи формуються як на партійній, так і на позапартійній основі. Саме такі засади, на думку автора подання, забезпечували рівність правового статусу усіх народних депутатів України, гарантували їм добровільність та можливість вільного волевиявлення щодо вступу до депутатських груп і фракцій чи утримання від цього.

Постанова Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України", як вважають народні депутати України, позбавила депутатські групи наданих їм прав.

Можливість утворення фракцій у Верховній Раді України лише на основі політичних партій та виборчих блоків партій, списки кандидатів у народні депутати України яких отримали чотири або більше чотирьох відсотків голосів виборців, що взяли участь у виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року, на їх думку, є дискримінацією щодо інших політичних партій та блоків політичних партій, оскільки тепер за Постановою вони такого права не мають.

Відсутність права позапартійних народних депутатів України, обраних в одномандатних виборчих округах, об'єднуватися у депутатські групи, змушує їх вступати до фракцій, утворених лише на основі політичних партій та виборчих блоків партій, що подолали чотиривідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року. Тому суб'єкт права на конституційне подання вважає, що наведені положення зазначеної Постанови Верховної Ради України є такими, що суперечать частинам четвертій та п'ятій статті 36 Конституції України.

У поясненні Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" стверджується, що за змістом зазначена Постанова повинна відповідати вимогам, передбаченим частиною другою статті 19

Конституції України та Регламенту Верховної Ради України, який визначено таким, що має силу закону (стаття 1.0.2 Регламенту).

2. У Конституції України не міститься поняття "депутатська група" і "депутатська фракція". Право народних депутатів України об'єднуватися в депутатські групи (фракції) передбачено статтею 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (2790-12) (в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 7 липня 1995 року N 276/95-ВР), відповідно до якої порядок утворення та особливості діяльності депутатських груп (фракцій) у Верховній Раді України визначаються Регламентом Верховної Ради України та іншими законодавчими актами України, що регулюють депутатську діяльність. Порядок утворення та діяльності депутатських груп (фракцій) у Верховній Раді України було врегульовано Регламентом Верховної Ради України (глава 4.2. "Групи (фракції) народних депутатів України") від 27 липня 1994 року N 129/94-ВР (129а/94-ВР).

До прийняття 13 травня 1998 року Верховною Радою України Постанови "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" частина перша статті 4.2.1 Регламенту надавала народним депутатам України право добровільно об'єднуватися у депутатські групи (фракції), визначала засади утворення депутатських груп як на партійній, так і на позапартійній основі. Зокрема, депутатські групи, сформовані на основі партійної належності депутатів, називалися фракціями, а сформовані на позапартійній основі - об'єднували депутатів, які поділяли однакові або схожі погляди з питань державного і соціально-економічного розвитку. За Регламентом депутатські групи і фракції мали рівні права та гарантії їх здійснення у Верховній Раді України (статті 4.2.3, 4.2.4, 4.2.5 Регламенту).

3. Відповідно до Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5 Конституції України). Конституційний Суд України виходить з того, що Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні (стаття 75 Конституції України), діяльність якого передусім спрямована на забезпечення народного представництва, прийняття законів та здійснення інших повноважень відповідно до Конституції України (статті 85).

Конституційний склад Верховної Ради України - чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки (частина перша статті 76 Конституції України) за змішаною (мажоритарно-пропорційною) системою (частина перша статті 1 Закону України "Про вибори народних депутатів України"). З них 225 обирається в одномандатних виборчих округах на основі відносної більшості, а 225 - за списками кандидатів у народні депутати України від політичних партій, виборчих блоків партій на основі пропорційного представництва (частина друга статті 1 зазначеного Закону). Через вибори, зокрема до Верховної Ради України, здійснюється народне волевиявлення (стаття 69 Конституції України).

Таким чином, усі народні депутати України, обрані як в багатомандатному загальнодержавному, так і в одномандатних виборчих округах, є повноважними представниками Українського народу у Верховній Раді України, відповідальними перед ним і покликаними виражати та захищати його інтереси (Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року N 11-рп/98 (v011p710-98) у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України). І у здійсненні своїх депутатських повноважень, в тому числі у Верховній Раді України, вони мають рівні права, які не можуть бути обмежені за належність чи неналежність до будь-яких депутатських груп (фракцій). Гарантії держави щодо свободи політичної діяльності, не

забороненої Конституцією і законами України (частина четверта статті 15 Конституції України), поширюються і на народних депутатів України.

Однак з прийняттям Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" фракції у Верховній Раді України можуть утворюватися лише на основі політичних партій та виборчих блоків партій, списки кандидатів у народні депутати України яких отримали чотири або більше чотирьох відсотків голосів виборців (частина шоста статті 42 Закону України "Про вибори народних депутатів України"), що взяли участь у голосуванні на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року.

Конституційний Суд України вбачає, що такі засади утворення фракцій у Верховній Раді України є обмеженням прав народних депутатів України об'єднуватися у фракції і на інших засадах, а не лише на основі політичних партій і виборчих блоків партій, списки кандидатів у народні депутати України яких отримали не менше чотирьох відсотків голосів виборців, що взяли участь у голосуванні на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року. Зокрема, саме такого права фактично була позбавлена частина народних депутатів України, обраних в одномандатних виборчих округах.

Конституційний Суд України, вирішуючи спір у справі про вибори народних депутатів України, визнав неконституційними положення Закону України "Про вибори народних депутатів України" (541/97-ВР) щодо встановлення нерівних правових можливостей для участі політичних партій у виборах народних депутатів України (частина перша статті 22, пункт 2 частини першої статті 25), які суперечили положенням частин другої та п'ятої статті 36 Конституції України (підпункти 5.2, 5.3 пункту 5 Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого N 1-рп/98 (v001p710-98)).

Діяльність Верховної Ради України є невід'ємною складовою частиною суспільного життя в Україні і має ґрунтуватися на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (частина перша статті 15 Конституції України).

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що положення Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року, за яким фракції у Верховній Раді України утворюються лише на основі тих політичних партій та виборчих блоків партій, списки кандидатів яких отримали чотири або більше чотирьох відсотків голосів виборців, що взяли участь у голосуванні на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року, має бути визнано таким, що не відповідає Конституції України (неконституційним).

Разом з тим встановлення порядку організації та діяльності фракцій у парламенті, визначення їх кількісного складу, завдань, функцій, цілей тощо є передусім питаннями політичної доцільності, які повинні вирішуватися Верховною Радою України на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Конституції України).

4. У конституційному поданні також стверджується, що Постанову "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" необхідно визнати неконституційною повністю, оскільки організація і порядок діяльності Верховної Ради України за Конституцією України визначаються виключно законами України, в тому числі законом про регламент Верховної Ради України (частина п'ята статті 82, пункт 21 частини першої статті 92 Конституції України). На думку народних депутатів України, приймаючи цю Постанову, Верховна Рада України порушила законодавчу процедуру її розгляду, тому що за статтею 1.0.2 Регламенту Верховної Ради України останній визначається як такий, що "має силу закону".

Виходячи з цього та згідно зі статтею 6.8.1 Регламенту, суб'єкт права на конституційне подання вважає, що "внесення змін і доповнень до закону здійснюється шляхом прийняття відповідного закону за процедурою трьох читань", а також наголошує на тому, що рішення Верховної Ради України (крім процедурних) приймаються лише з питань,

внесених до порядку денного засідання Верховної Ради України (стаття 3.1.1 Регламенту). У разі порушення цієї вимоги прийняте рішення є недійсним. Питання про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України до порядку денного Верховної Ради України 13 травня 1998 року не вносилося.

Прийнятою Постановою "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України", як зазначається у конституційному поданні, було порушено положення пункту 3 частини другої статті 88 Конституції України, згідно з яким акти, прийняті Верховною Радою України, підписує Голова Верховної Ради України. А Постанова від 13 травня 1998 року N 7-XIV була підписана Президією першої сесії Верховної Ради України.

5. Конституційний Суд України виходить з того, що визначення Регламенту Верховної Ради України від 27 липня 1994 року як такого, що "має силу закону", не є тотожним поняттю "закон" як форми нормативно-правового акта, що приймається Верховною Радою України відповідно до встановленої Конституцією України законодавчої процедури (статті 84, 93, 94). За Конституцією України таким правовим актом має бути закон України про регламент Верховної Ради України (частина п'ята статті 82).

Регламент Верховної Ради України від 27 липня 1994 року як нормативно-правовий акт не є законом України. Про це свідчать постанови Верховної Ради України, якими вносились зміни до Регламенту (зокрема, Постанови "Про внесення зміни до статті 6.10.2 Регламенту Верховної Ради України" від 2 липня 1997 року N 410/97-ВР, "Про внесення зміни до статті 6.2.2 Регламенту Верховної Ради України" від 5 березня 1998 року N 180/98-ВР, "Про внесення змін до статті 4.2.3 Регламенту Верховної Ради України" від 14 липня 1998 року N 42-XIV (42-14) та інші). Проте зміни до законів України вносяться відповідними законами і за встановленою Конституцією України процедурою їх розгляду, ухвалення і набрання чинності (статті 84, 93, 94 Конституції України). Тому наведені у конституційному поданні мотиви щодо порушення Верховною Радою України законодавчої процедури під час прийняття Постанови "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" є необґрунтованими.

6. Зазначений Регламент Верховної Ради України відповідно до пункту 1 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України є чинним у частині, що не суперечить Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що після набуття чинності Конституцією України (стаття 160 Конституції України) питання щодо організації і порядку діяльності Верховної Ради України, а також статусу народних депутатів України Верховна Рада України повинна вирішувати виключно законами України (пункт 21 частини першої статті 92), зокрема законом про регламент Верховної Ради України.

Конституція України, за винятком деяких питань, зокрема, щодо відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання найстарішим за віком народним депутатом України (частина четверта статті 82 Конституції України), складання народними депутатами України перед вступом на посаду присяги (стаття 79 Конституції України), визначення терміну скликання першої сесії Верховної Ради України (стаття 82 Конституції України), не врегульовує інших питань організаційного характеру, рішення з яких Верховна Рада України може приймати до обрання Голови Верховної Ради України. Ці питання визначаються порядком роботи Верховної Ради України, який має бути встановлений саме законом про регламент Верховної Ради України (частина п'ята статті 82, частина третя статті 88 Конституції України). Такий закон Верховна Рада України поки що не прийняла. З огляду на це Постановою Верховної Ради України "Про Регламент Верховної Ради України" від 3 вересня 1996 року N 346/96-ВР встановлено, що Верховна Рада України до набрання чинності законом про регламент Верховної Ради України здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України і тих положень

Регламенту Верховної Ради України від 27 липня 1994 року, що не суперечать Конституції України.

На основі викладеного і керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України (254к/96-ВР), статтями 51, 61, 63, 70, 73 Закону України "Про Конституційний Суд України" (422/96-ВР), Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року N 7-XIV (7-14), за яким фракції у Верховній Раді України утворюються народними депутатами України лише "на основі політичних партій та блоків політичних партій, що подолали чотиривідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України 29 березня 1998 року".

2. Положення Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" від 13 травня 1998 року, що визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

3. Перелік партій, зареєстрованих Міністерством юстиції України на 05.09.2000

№	назва	дата реєстрації	адреса	керівник
1	Українська республіканська партія	05.11.90	м.Київ	Шандрюк Олександр Іванович
2	Українська селянська демократична партія	15.01.91	м.Київ	Присяжнюк Віктор Васильович
3	Партія Зелених України	24.05.91	м.Київ	Кононов Віталій Михайлович
4	Демократична партія України	28.06.91	м.Київ	Антоньєва Г.П.
5	Ліберальна партія України	10.10.91	м.Київ	Щербань Віктор Петрович
6	Українська Християнсько-демократична партія	14.11.92	м.Київ	Сергієнко О.Ф.
7	Соціалістична партія України	25.11.91	м.Київ	Мороз Олександр Олександрович
8	Селянська партія України	03.03.92	м.Київ	Довгань Сергій Васильович
9	Українська партія шанувальників пива	08.05.92	м.Київ	Єрмаков Владислав Кузьмич
10	Ліберально-демократична партія	17.07.92	м.Київ	Бут Юрій Олександрович
11	Українська консервативна республіканська партія	21.07.92	м.Київ	Хмара Степан Ількович
12	Українська національна консервативна партія	30.10.92	м.Київ	Соскін Олег Ігоревич
13	Християнсько-демократична партія України	23.11.92	м.Київ	Журавський Віталій Станіславович
14	Партія труда	27.01.93	м.Київ	Ландик Валентин Іванович
15	Українська партія справедливості	09.02.93	м.Київ	Гречка Михайло Якович
16	Партія економічного відродження	11.03.93	м.Сімферополь	Шев'єв Володимир Ілліч
17	Конгрес українських націоналістів	26.01.93	м.Київ	Стецько Ярослава Йосипівна
18	Народний Рух України	01.02.93	м.Київ	Удовенко Генадій Йосипович
19	Соціал-демократична партія України	04.03.93	м.Київ	Буздуган Юрій Олексійович
20	Всеукраїнське політичне об'єднання "Державна самостійність України"	23.03.93	м.Київ	Коваль Роман Миколайович
21	Конституційно-демократична партія	14.05.93	м.Київ	Золотарьов Володимир Евгенович
22	Партія національного врятування України	20.05.93	Дніпропетровська обл., смт. Межова	Єршов Леонід Іванович

23	Партія вільних селян і підприємців	21.05.93	м.Київ	Біскупський Михайло Михайлович
24	Слов'янська партія	10.06.93	м.Донецьк	Базилюк Олександр Філімонович
25	Українська партія солідарності та соціальної справедливості	28.07.93	м.Київ	Лашутін Едуард Іванович
26	Комуністична партія України	05.10.93	м.Київ	Симоненко Петро Миколайович
27	Партія слов'янської єдності України	21.10.93	м.Київ	Карпенко Ігор Костянтинівич (на момент реєстрації)
28	Організація Українських націоналістів в Україні	17.11.93	м.Львів	Сливка Микола Іванович (на момент реєстрації)
29	Всеукраїнська партія Центр "Громадянська злагода"	09.02.94	м.Київ	Кожевін Ігор Володимирович
30	Всеукраїнське об'єднання "Громада"	22.03.94	м.Київ	Лазаренко Павло Іванович
31	Партія духовного, економічного і соціального прогресу	22.06.94	м.Вишгород	Бурдак Іван Григорович
32	Партія комуністів /більшовиків/ України	14.07.94	м.Дніпропетровськ	Каспрук Олександр Антонович
33	Партія реабілітації тяжкохворих України	22.12.94	м.Дніпропетровськ	Черниш Григорій Семенович
34	Партія "Міжрегіональний блок реформ"	31.01.95	м.Київ	Гриньов Володимир Борисович
35	Соціал-національна партія України	16.10.95	м.Львів	Андрушків Ярослав Михайлович
36	Християнсько-ліберальний союз	02.08.95	м.Київ	Степанюк Ігор Павлович
37	Партія національно-економічного розвитку України	25.01.96	м.Київ	Наконечна Валентина Григорівна
38	Народно-Демократична партія	30.05.96	м.Київ	Пустовойтенко Валерій Павлович
39	Соціал-демократична партія України /об'єднана/	01.07.96	м.Київ	Медведчук Віктор Володимирович
40	Прогресивна соціалістична партія України	09.07.96	м.Київ	Вітренко Наталія Михайлівна
41	Аграрна партія України	30.12.96	м.Київ	Зубець Михайло Васильович
42	Партія "Жінки України"	21.03.97	м.Київ	Комарова Аліна Іванівна
43	Партія Християнсько-народний союз	27.03.97	м.Київ	Стретович Володимир Миколайович
44	Партія "Союз"	11.06.97	м.Сімферополь	Савченко Світлана Борисівна

45	Всеукраїнська партія трудящих	12.04.97	м. Київ	Вернигора Леонід Михайлович
46	Партія захисників Вітчизни	07.07.97	м.Харків	Коломійцев Володимир Антонович
47	Республіканська християнська партія	24.07.97	м. Київ	Поровський Микола Іванович
48	Українська національна асамблея	29.09.97	м. Київ	Вітович Олег Васильович
49	Партія "Реформи і порядок"	24.10.97	м. Київ	Пинзеник Віктор Михайлович
50	Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	27.10.97	м.Харків	Даценко Валентина Юхимівна
51	Партія регіонального відродження України	06.11.97	м.Київ	Рибак Володимир Васильович
52	Партія мусульман України	25.11.97	м.Донецьк	Акчурін Фарід Ізмайлович
53	Партія солідарності України	30.12.97	м.Донецьк	Болдирев Олександр Володимирович
54	Партія радикального прориву	16.01.98	м.Запоріжжя	Савкін Олег Іванович
55	Партія захисту пенсіонерів України	19.01.98	м.Київ	Перекрестов Юхим Юхимович
56	Партія "Союз труда"	20.01.98	м.Харків	Тарасов Володимир Васильович
57	Прогресивно-автомобільна партія України	13.02.98	м.Київ	Малик Сергій Дмитрович
58	Всеукраїнське об'єднання християн	20.04.98	м.Київ	Бабіч Валерій Георгійович
59	Жіноча народна партія. (об'єднана)	28.09.98	м.Дніпропетровськ	Лаврентьева Ніна Луківна
60	Партія "Русько-Український Союз"	30.09.98	м.Київ	Симоненко Іван Петрович
61	Політична партія "За красиву Україну"	07.10.98	м.Київ	Черновицький Л.
62	Всеукраїнська Чорнобильська народна партія "За добробут та соціальний захист народу"	20.10.98	м.Київ	Спіженко Юрій Прокопович
63	Партія освітян України	26.10.98	м.Київ	Комісаров Вадим Олексійович
64	Всеукраїнська партія пенсіонерів	25.11.98	м.Київ	Капуста Андрій Юрійович
65	Українська соціал-демократична партія	11.12.98	м.Київ	Онопенко Василь Васильович
66	Патріотична партія України	31.12.98	м.Київ	Габер Микола Олександрович
67	Політична партія малого і середнього бізнесу України	04.01.99	м.Київ	Швець Віктор Григорович

68	Політична партія "Русь єдина"	11.01.99	Харківська обл., м. Вовчанськ	Шевченко Василь Гнатович
69	Комуністична партія (трудящих)	26.01.99	м.Київ	Куц Григорій Михайлович
70	Політична партія "Єдина Київська Русь"	01.03.99	м.Макиївка	Пивоваров Юрій Тимофійович
71	Партія "Соціал-демократичний Союз" (СДС)	30.03.99	м.Київ	Пересунько Сергій Іванович
72	Всеукраїнське політична об'єднання "Єдина Родина"	30.04.99	м.Київ	Ржавський Олександр Миколайович
73	Політична партія "Вперед Україно"	13.05.99	м.Київ	Мусіяка Віктор Лаврентійович
74	Ліберальна партія України (оновлена)	20.05.99	м.Київ	В"ялов Павло Іванович
75	Партія "Демократичний Союз"	11.06.99	м.Київ	Рафальський Олег Олексійович
76	Політична партія "Молода Україна"	09.07.99	м.Київ	Доній Олександр Сергійович
77	Трудова партія України	30.08.99	м.Київ	Сирота Михайло Дмитрович
78	Організація політичного розвитку - Молодіжна партія України	03.09.99	м.Київ	Павленко Юрій Олексійович
79	Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	16.09.99	м.Київ	Драченко Віктор Олександр
80	Партія приватної власності	24.09.99	м.Київ	Швирид Микола Васильович
81	Партія Свідомості Третього Тисячоліття (ПСТТ)	15.10.99	м.Київ	Сімонов Володимир Ісакович
82	Політична партія "Яблуко"	02.11.99	м.Київ	Чайка Віктор Володимирович
83	Партія Пенсіонерів України	11.11.99	м.Київ	Куньов Іван Павлович
84	Партія Свободи	23.11.99	м.Київ	Токарев Сергій Михайлович
85	Політична партія "Всеукраїнське об'єднання Центр"	09.12.99	м.Київ	Головко Віктор Іванович
86	Партія "Нова генерація України"	13.12.99	м.Київ	Мірошніченко Юрій Романович
87	Всеукраїнська партія "Нова сила"	16.12.99	м.Київ	Кушніров Микола Олександрович
88	Партія "Солідарність жінок України"	23.12.99	м.Київ	Гошовська Валентина Андріївна
89	Політична партія "Красива Україна"	28.12.99	м.Київ	Балашов Геннадій Вікторович
90	РУХ (Український Народний Рух)	30.12.99	м.Київ	Костенко Юрій Іванович
91	Народна партія вкладників та соціального захисту	01.02.00	м. Луганськ	Кривобоков Владислав Анатолійович
92	Українська партія "Єдність"	04.02.00	м.Київ	Лопата Анатолій Васильович

93	Українська народна партія "Собор" (УНП "Собор")	09.03.00	м.Київ	Матвієнко Анатолій Сергійович
94	Зелена партія України	14.03.00	м.Київ	Дубас Сергій Михайлович
95	Партія промисловців і підприємців України	20.04.00	м.Київ	Кінах Анатолій Кирилович
96	Партія соціального захисту	04.05.00	м.Київ	Чечель Микола Йосипович
97	Всеукраїнська партія Миру і Єдності (ВІМЕ)	05.05.00	м.Донецьк	Янковська Людмила Олександрівна
98	Партія всеукраїнського об'єднання лівих "Справедливість"	18.05.00	м.Київ	Чиж Іван Сергійович
99	Українська партія захисту прав споживачів	31.05.00	м.Київ	Буденко В'ячеслав Євгенович
100	Політична партія "Трудова Україна"	21.06.00	м.Київ	Шаров Ігор Федорович
101	Партія "Прагматичний вибір"	06.07.00	м.Київ	Уткін Євген Володимирович
102	Політична партія Український - Союз Праці "Орій"	23.08.00	м.Київ	Негода Володимир Федорович
103	Партія захисту знедоленого народу України	23.08.00	м.Львів	Терещук Валентин Віталійович
104	Партія "Ліберально-Демократичні реформи"	23.08.00	м.Київ	Чародеев Олександр Васильович

Примітка: за вересень-грудень 2000 в деяких партіях відбулися зміни керівництва (зокрема головою Української республіканської партії обрано Лук'яненко Левка Григоровича, а політичної партії «Трудова Україна» Тигипка Сергія Леонідовича). Відбувся установчий з'їзд нової партії - Партії регіонального відродження «Трудова Солідарність України».

4. Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України 3 (14) скликання (I-VI сесія, травень 1998 - грудень 2000)

Назва фракції	кількість на момент створення	кількість на момент розпуску	1 сесія		2 сесія		3 сесія		4 сесія		5 сесія		6 сесія		
			05 1998	07 1998	10 1998	12 1998	02 1999	04 1999	07 1999	12 1999	02 2000	04 2000	07 2000	10 2000	12 2000
Фракція Комуністичної партії	12.05.1998 119		120	120	121	122	122	122	122	122	117	115	114	115	111
Фракція Українського Народного Руху	12.05.1998 47		47	47	47	46				28	23	21	21	21	21
Фракція Соціалістичної партії України («Лівий центр»)	12.05.1998 35		35	33	23	24	24	24	24	23	19	19	17	17	16
Фракція Партії Зелених України	12.05.1998 25		24	24	24	27	26	23	23	17	16	17	17	17	17
Фракція Народно-демократичної партії	12.05.1998 89		91	87	86	72	56	52	30	28	24	24	23	21	20
Фракція «Громада»	12.05.1998 39	29.02.2000 10	39	45	45	45	42	17	17	13	-	-	-	-	-
Фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)	12.05.1998 25		25	25	25	24	24	27	26	34	33	34	33	33	34
Фракція Прогресивної соціалістичної партії України	12.05.1998 17	10.02.2000 11	17	14	14	14	14	13	14	14	-	-	-	-	-
Група «Незалежні»	21.07.1998 26	16.03.2000 8	-	26	22	18	18	18	19	15	12	-	-	-	-
Фракція Селянської партії України	01.10.1998 15	29.02.2000 11	-	-	15	15	15	15	15	8	-	-	-	-	-
Фракція Партії Реформи і порядок - «Реформн-Конгрес»	22.12.1998 14		-	-	-	-	14	14	21	16	15	14	15	15	15
Група «Відродження регіонів»	23.02.1999 27		-	-	-	-	27	27	28	31	36	36	36	38	37
Фракція Народного Руху України	02.03.1998 16		-	-	-	-	-	16	16	16	17	18	19	20	19
Фракція «Батьківщина»	04.03.1999 23		-	-	-	-	-	24	28	31	35	34	33	30	31
Група «Трудова Україна»	20.04.1999 15		-	-	-	-	-	-	18	28	28	38	44	46	48
Група «Солідарність»	29.02.2000 14		-	-	-	-	-	-	-	-	14	21	27	27	23
Фракція «Яблуко»	15.09.2000 14		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	14
позафракційні депутати			48	36	15	23	25	24	16	21	49	49	47	35	43

Назва фракції	дата створення (розпуску)	на 12.05.1998 (або на момент рестрації)	уточнюважечі фракції на 11.12.2000 (або на момент розпуску)	Примітки
Фракція Комуністичної партії	12.05.1998	Симоненко П.М., Мартинюк А.І., Матвєєв В.Г.	Симоненко П.М., Матвєєв В.Г., Цибенко П.С., Пономаренко Г.Г.	до 24 березня 2000 року фракція Народного Руху України
Фракція Українського Народного Руху	12.05.1998	Чорновіл В.М., Костенко Ю.І., Коваль В.С., Засць І.О., Черняк В.К.	Мороз О.О., Довгань С.В., Чаж І.С., Сас С.В., Ніколасенко С.М., Семенов В.П.	до 01.10.2000 фракція блоку Соціалістичної та Селянської партії України («Лівий центр») (Депутати фракції соціалістів вважають цю назву чинною і дотепер)
Фракція Соціалістичної партії України («Лівий центр»)	12.05.1998	Мороз О.О., Довгань С.В., Чаж І.С., Сас С.В., Ніколасенко С.М., Семенов В.П.	Мороз О.О., Ніколасенко С.М., Семенов В.П., Степанов М.В.	
Фракція Партії Зелених України	12.05.1998	Кононов В.М., Хмельницький В.І., Шевчук О.Б., Курикін С.І., Самоїленко Ю.І., Рись С.М.	Кононов В.М., Хмельницький В.І., Курикін С.І., Самоїленко Ю.І., Рись С.М.	
Фракція Народно-демократичної партії	12.05.1998	Матвієнко А.С., Філенко В.П., Стецьків Т.С., Карпов О.М.	Карпов О.М., Безмертний Р.П., Зарубінський О.О., Кінах А.К., Супрун Л.П., Юшко І.О.	
Фракція «Громада»	12.05.1998 (29.02.2000)	Лазаренко П.І., Омеліч В.С., Турчинов О.В.	29.02.2000 Лазаренко П.І., Єльшикевич О.С., Шипікін В.І., Павловський М.А.	
Фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)	12.05.1998	Вітренко Н.М., Марченко В.Р., Чародєєв О.В., Димар Н.О., Стоженко В.Я.	Зінченко О.О., Андреев Б.П., Пулужніков І.О., Суркіс Г.М., Шурфріч Н.І., Засць В.В.	
Фракція Прогресивної соціалістичної партії України	21.07.1998 (16.03.2000)	Вітренко Н.М., Марченко В.А., Щербань В.П., Черненко В.Г., Омеліченко Г.О., Агафонов М.І., Ржавський О.М., Горбачов В.С., Онопенко В.В., Раханський А.В.	10.02.2000 Вітренко Н.М., Марченко В.Р., Чародєєв О.В., Димар Н.О., Стоженко В.Я.	
Група «Незалежні»	01.10.1998 (29.02.2000)	01.10.1998 (II сесія) Довгань С.В., Баранчик І.І., Довганчин Г.В., Дроботюк А.І.	16.03.2000 Омеліченко Г.О., Агафонов М.І., Ржавський О.М.	
Фракція Селянської партії України	22.12.1998	22.12.1998 (II сесія) Пинзеник В.М., Білас І.Г., Остап І.І., Сирота М.Д., Устенко П.І.	Довгань С.В., Баранчик І.І., Довганчин Г.В., Дроботюк А.І.	до червня 1999 року фракція «Реформи-Центр»
Фракція Партії Реформи і порядок - «Реформи-Конгрес»	23.02.1999	23.02.1999 (III сесія) Рибак В.В., Гавриш С.Б., Ващук К.Т., Кучеренко О.Ю.	Пинзеник В.М., Остап І.І., Стецько Я.Й., Ємельч О.І.	
Група «Відродження регіонів»	02.03.1999	02.03.1999 (III сесія) Рибак В.В., Гавриш С.Б., Ващук К.Т., Кучеренко О.Ю.	Волков О.М., Кучеренко О.Ю., Рибак В.В., Ващук К.Т.	
Фракція Народного Руху України	04.03.1999	04.03.1999 (III сесія) Чорновіл В.М., Удовенко Г.Й., Танох Л.С., Коваль В.С., Бондаренко О.Ф., Григорович Л.С., Ключковський Ю.Б., Чорноволенко О.В.	Удовенко Г.Й., Танох Л.С., Бондаренко О.Ф., Григорович Л.С., Ключковський Ю.Б., Чорноволенко О.В.	До 7 квітня 2000 Фракція Народного Руху України (перша)
Фракція «Батьківщина»	20.04.1999	20.04.1999 (III сесія) Тимошенко Ю.В., Альохін В.І., Бабич В.Г., Білорус О.Г., Габер М.О., Пуцкал О.Г., Турчинов О.В.	Турчинов О.В., Білорус О.Г., Габер М.О., Пуцкал О.Г., Сафронюк С.О.	
Група «Трудова Україна»	29.02.2000	29.02.2000 (IV сесія) Сирота М.Д.	Шаров І.Ф., Іоффе Ю.Я., Богословська І.Г.	До 9.09.1999 група «Трудова Україна» з 9.09.99 до 9.02.00 фракція Трудової партії України
Група «Солідарність»	15.09.2000	29.02.2000 (V сесія) Порошенко П.О., Довгань С.В.	Порошенко П.О., Король В.М., Сирота М.Д.	
Фракція «Яблуко»		5.09.2000 (VI сесія) Бродський М.Ю., Суслев В.І., Чародєєв О.В.	Бродський М.Ю., Суслев В.І., Чародєєв О.В.	

Партія (виборчий блок партій)	Голосів "ЗА" по Україні	Відсоток голосів "ЗА"	Кількість отриманих мандатів	Кількість членів партії, що обрані у мажоритарних округах на чергових виборах
Комуністична партія України	6550353	24,65	84	38
Народний Рух України	2498262	9,40	32	13
Виборчий блок «За правду, за народ за Україну»	2273788	8,56	29	
Соціалістична партія України				3
Селянська партія України				2
Партія Зелених України	1444264	5,44	19	-
Народно-демократична партія	1331460	5,01	17	11
Всеукраїнське об'єднання «Громада»	1242235	4,68	16	7
Прогресивна соціалістична партія України	1075118	4,05	14	2
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1066113	4,01	14	3
Аграрна партія України	978330	3,68	0	8
Партія «Реформи і порядок»	832574	3,13	0	3
Виборчий блок партій «Трудова Україна»	813326	3,06	0	
Громадянський Конгрес України				-
Українська партія справедливості				1
Виборчий блок партій «Національний фронт»	721966	2,72	0	
Конгрес українських націоналістів				3
Українська консервативна республіканська партія				-
Українська республіканська партія				2
Виборчий блок партій «РАЗОМ»	502969	1,89	0	
Партія праці				-
Ліберальна партія				1
Виборчий блок партій «Вперед Україна»	461924	1,74	0	
Українська Християнська Демократична партія				1
Християнсько - народний Союз				1
Християнсько-демократична партія України	344826	1,30	0	2
Виборчий блок партій Блок Демократичних партій - НЕП (народовладдя, економіка, порядок)	326489	1,23	0	
Демократична партія України				1
Партія економічного відродження				-
Партія Національно-економічного розвитку України	250476	0,94	0	
Виборчий блок партій «СЛОН – соціально-ліберальне об'єднання»	241367	0,91	0	
Партія «Міжрегіональний блок реформ»				1
Конституційно-демократична партія				-
Партія регіонального відродження України	241262	0,91	0	2
Всеукраїнська партія трудящих	210622	0,79	0	-
Партія «Союз»	186249	0,70	0	1
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	154650	0,58	0	1
Республікансько-християнська партія	143496	0,54	0	-
Українська національна асамблея	105977	0,40	0	-
Соціал-демократична партія України	85045	0,32	0	-
Партія захисників Вітчизни	81808	0,31	0	-
Партія економічного, духовного і соціального прогресу	53147	0,20	0	-
Партія мусульман України	52613	0,20	0	-
Виборчий блок партій «Менше слів»	45155	0,17	0	
Соціал-національна партія України				1
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»				-
Виборчий блок партій «Європейський вибір України»	37118	0,14	0	
Ліберально-демократична партія України				-
Українська селянська демократична партія				-

**5. Політичні партії на виборах у мажоритарних округах
(за даними ЦВК)**

29.03.1998 Чергові вибори Партійність кандидатів у депутати

Назва партії	Кількість кандидатів у депутати	%
Безпартійні	1882	47.50
Комуністична партія України	198	5.00
Всеукраїнське об'єднання "Громада"	183	4.62
Народний Рух України	183	4.62
Народно-демократична партія	135	3.41
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	97	2.45
Соціалістична партія України	97	2.45
Аграрна партія України	96	2.42
Партія Зелених України	90	2.27
Ліберальна партія України	80	2.02
Демократична партія України	79	1.99
Конгрес Українських Націоналістів	73	1.84
Партія «Реформи і порядок»	70	1.77
Українська республіканська партія	66	1.67
Християнсько-демократична партія України	65	1.64
Прогресивна соціалістична партія України	65	1.64
Українська національна асамблея	51	1.29
Партія регіонального відродження України	46	1.16
Республіканська християнська партія	40	1.01
Українська селянська демократична партія	34	0.86
Селянська партія України	31	0.78
Соціал-демократична партія України	29	0.73
Партія «Міжрегіональний блок реформ»	28	0.71
Партія труда	27	0.68
Всеукраїнська партія трудящих	24	0.61
Громадянський конгрес України	18	0.45
Партія захисників Вітчизни	17	0.43
Партія Християнсько-народний союз	17	0.43
Ліберально-демократична партія України	15	0.38
Українська консервативна республіканська партія	14	0.35
Українська партія справедливості	13	0.33
Партія духовного, економічного і соціального прогресу	11	0.28
Партія економічного відродження	11	0.28
Партія національно-економічного розвитку України	10	0.25
Партія «Союз»	9	0.23
Українська Християнсько-демократична партія	9	0.23
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»	9	0.23
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	6	0.15
Конституційно-демократична партія	6	0.15
Партія «Жінки України»	6	0.15
Соціал-національна партія України	6	0.15
Партія слов'янської єдності України	6	0.15
Партія мусульман України	3	0.08
Партія комуністів (більшовиків) України	3	0.08
Партія національного врятування України	2	0.05
Організація Українських націоналістів в Україні	2	0.05
Загальна кількість кандидатів:	3962	-

Партія (виборчий блок партій)	Голосів "ЗА" по Україні	Відсоток голосів "ЗА"	Кількість отриманих мандатів	Кількість членів партії, що обрані у мажоритарних округах на чергових виборах
Комуністична партія України	6550353	24,65	84	38
Народний Рух України	2498262	9,40	32	13
Виборчий блок «За правду, за народ за Україну»	2273788	8,56	29	
Соціалістична партія України				3
Селянська партія України				2
Партія Зелених України	1444264	5,44	19	-
Народно-демократична партія	1331460	5,01	17	11
Всеукраїнське об'єднання «Громада»	1242235	4,68	16	7
Прогресивна соціалістична партія України	1075118	4,05	14	2
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1066113	4,01	14	3
Аграрна партія України	978330	3,68	0	8
Партія «Реформи і порядок»	832574	3,13	0	3
Виборчий блок партій «Трудова Україна»	813326	3,06	0	
Громадянський Конгрес України				-
Українська партія справедливості				1
Виборчий блок партій «Національний фронт»	721966	2,72	0	
Конгрес українських націоналістів				3
Українська консервативна республіканська партія				-
Українська республіканська партія				2
Виборчий блок партій «РАЗОМ»	502969	1,89	0	
Партія праці				-
Ліберальна партія				1
Виборчий блок партій «Вперед Україна»	461924	1,74	0	
Українська Християнська Демократична партія				1
Християнсько - народний Союз				1
Християнсько-демократична партія України	344826	1,30	0	2
Виборчий блок партій Блок Демократичних партій	326489	1,23	0	
НЕП (народовладдя, економіка, порядок)				
Демократична партія України				1
Партія економічного відродження				-
Партія Національно-економічного розвитку України	250476	0,94	0	
Виборчий блок партій «СЛОН – соціально-ліберальне об'єднання»	241367	0,91	0	
Партія «Міжрегіональний блок реформ»				1
Конституційно-демократична партія				-
Партія регіонального відродження України	241262	0,91	0	2
Всеукраїнська партія трудящих	210622	0,79	0	-
Партія «Союз»	186249	0,70	0	1
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	154650	0,58	0	1
Республікансько-християнська партія	143496	0,54	0	-
Українська національна асамблея	105977	0,40	0	-
Соціал-демократична партія України	85045	0,32	0	-
Партія захисників Вітчизни	81808	0,31	0	-
Партія економічного, духовного і соціального прогресу	53147	0,20	0	-
Партія мусульман України	52613	0,20	0	-
Виборчий блок партій «Менше слів»	45155	0,17	0	
Соціал-національна партія України				1
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»				-
Виборчий блок партій «Європейський вибір України»	37118	0,14	0	
Ліберально-демократична партія України				-
Українська селянська демократична партія				-

**5. Політичні партії на виборах у мажоритарних округах
(за даними ЦВК)**

29.03.1998 Чергові вибори Партійність кандидатів у депутати

Назва партії	Кількість кандидатів у депутати	%
Безпартійні	1882	47.50
Комуністична партія України	198	5.00
Всеукраїнське об'єднання "Громада"	183	4.62
Народний Рух України	183	4.62
Народно-демократична партія	135	3.41
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	97	2.45
Соціалістична партія України	97	2.45
Аграрна партія України	96	2.42
Партія Зелених України	90	2.27
Ліберальна партія України	80	2.02
Демократична партія України	79	1.99
Конгрес Українських Націоналістів	73	1.84
Партія «Реформи і порядок»	70	1.77
Українська республіканська партія	66	1.67
Християнсько-демократична партія України	65	1.64
Прогресивна соціалістична партія України	65	1.64
Українська національна асамблея	51	1.29
Партія регіонального відродження України	46	1.16
Республіканська християнська партія	40	1.01
Українська селянська демократична партія	34	0.86
Селянська партія України	31	0.78
Соціал-демократична партія України	29	0.73
Партія «Міжрегіональний блок реформ»	28	0.71
Партія труда	27	0.68
Всеукраїнська партія трудящих	24	0.61
Громадянський конгрес України	18	0.45
Партія захисників Вітчизни	17	0.43
Партія Християнсько-народний союз	17	0.43
Ліберально-демократична партія України	15	0.38
Українська консервативна республіканська партія	14	0.35
Українська партія справедливості	13	0.33
Партія духовного, економічного і соціального прогресу	11	0.28
Партія економічного відродження	11	0.28
Партія національно-економічного розвитку України	10	0.25
Партія «Союз»	9	0.23
Українська Християнсько-демократична партія	9	0.23
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»	9	0.23
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	6	0.15
Конституційно-демократична партія	6	0.15
Партія «Жінки України»	6	0.15
Соціал-національна партія України	6	0.15
Партія слов'янської єдності України	6	0.15
Партія мусульман України	3	0.08
Партія комуністів (більшовиків) України	3	0.08
Партія національного врятування України	2	0.05
Організація Українських націоналістів в Україні	2	0.05
Загальна кількість кандидатів:	3962	-

29.03.1998 Чергові вибори
Висування кандидатів у депутати

Вид висування	Кількість кандидатів у депутати	%
Партія, виборчий блок	2242	56.59
Самовисування	1717	43.34
Трудовий колектив	2	0.05
Збори громадян	1	0.03
Загальна кількість кандидатів:		3962

В тому числі по партіях:

Назва партії	Кількість кандидатів у депутати	%
Народний Рух України	186	4.69
Всеукраїнське об'єднання "Громада"	181	4.57
Комуністична партія України	174	4.39
Виборчий блок партій «Національний фронт»	161	4.06
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	128	3.23
Партія Зелених України	115	2.90
Народно-демократична партія	108	2.73
Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»	100	2.52
Виборчий блок партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)»	98	2.47
Виборчий блок партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ»	88	2.22
Аграрна партія України	85	2.15
Партія «Реформи і порядок»	83	2.09
Прогресивна соціалістична партія України	74	1.87
Християнсько-демократична партія України	66	1.67
Українська національна асамблея	52	1.31
Республіканська християнська партія	49	1.24
Соціал-демократична партія України	42	1.06
Виборчий блок партій «Трудова Україна»	42	1.06
Партія регіонального відродження України	42	1.06
Виборчий блок партій «Європейський вибір України»	41	1.03
Всеукраїнська партія трудящих	40	1.01
Виборчий блок партій «Вперед, Україно!»	38	0.96
Виборчий блок партій «СЛОН – Соціально-Ліберальне Об'єднання»	35	0.88
Партія захисників Вітчизни	29	0.73
Соціалістична партія України	28	0.71
Ліберальна партія України	28	0.71
Виборчий блок партій «Менше слів»	22	0.56
Партія духовного, економічного і соціального прогресу	18	0.45
Українська селянська демократична партія	17	0.43
Партія «Союз»	12	0.30
Партія мусульман України	11	0.28
Партія Християнсько-народний союз	11	0.28
Партія національно-економічного розвитку України	10	0.25
Українська партія справедливості	6	0.15
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив	5	0.13
Демократична партія України	5	0.13
Українська Християнсько-демократична партія	4	0.10
Партія «Міжрегіональний блок реформ»	2	0.05
Українська консервативна республіканська партія	2	0.05
Селянська партія України	1	0.03
Ліберально-демократична партія України	1	0.03
Соціал-національна партія України	1	0.03
Конгрес Українських Націоналістів	1	0.03

25.06.2000 Повторні вибори замість вибулих
Партійність кандидатів у депутати

Назва партії	Кількість кандидатів у депутати	%
Безпартійні	64	47.76
Комуністична партія України	7	5.22
Соціалістична партія України	6	4.48
Прогресивна соціалістична партія України	5	3.73
Народний Рух України	4	2.99
Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	4	2.99
РУХ (Український Народний Рух)	4	2.99
Народно-демократична партія	3	2.24
Партія «Реформи і порядок»	3	2.24
Партія "Демократичний Союз"	3	2.24
Партія регіонального відродження України	3	2.24
Християнсько-демократична партія України	2	1.49
Всеукраїнська партія Миру і Єдності	2	1.49
Українська народна партія "Собор"	2	1.49
Партія труда	2	1.49
Конгрес Українських Націоналістів	2	1.49
Аграрна партія України	1	0.75
Українська консервативна республіканська партія	1	0.75
Демократична партія України	1	0.75
Партія "Русько-Український Союз"	1	0.75
Партія "Соціал-Демократичний Союз" (СДС)	1	0.75
Ліберальна партія України (оновлена)	1	0.75
Політична партія "Вперед, Україно!"	1	0.75
Всеукраїнське об'єднання лівих "Справедливість"	1	0.75
Партія промисловців і підприємців України	1	0.75
Народна партія вкладників та соціального захисту	1	0.75
Партія "НОВА ГЕНЕРАЦІЯ УКРАЇНИ"	1	0.75
Політична партія "Молода Україна"	1	0.75
Політична партія малого і середнього бізнесу України	1	0.75
Слов'янська партія (стара назва Громадянський конгрес України)	1	0.75
Соціал-національна партія України	1	0.75
Партія національно-економічного розвитку України	1	0.75
Українська національна асамблея	1	0.75
Партія захисників Вітчизни	1	0.75
Загальна кількість кандидатів	134	-

25.06.2000 Повторні вибори замість вибулих
Висування кандидатів у депутати

Вид висування	Кількість кандидатів у депутати	%
Самовисування	86	64.18
Партія, виборчий блок	48	35.82
Загальна кількість кандидатів:		134

В тому числі по партіях:

Назва партії	Кількість кандидатів у депутати	%
Соціалістична партія України	6	4.48
Комуністична партія України	4	2.99
Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	4	2.99
РУХ (Український Народний Рух)	4	2.99
Аграрна партія України	3	2.24
Прогресивна соціалістична партія України	3	2.24
Народний Рух України	2	1.49
Партія "Демократичний Союз"	2	1.49
Партія регіонального відродження України	2	1.49
Партія труда	2	1.49
Партія «Реформи і порядок»	2	1.49
Народно-демократична партія	1	0.75
Українська народна партія "Собор"	1	0.75
Народна партія вкладників та соціального захисту	1	0.75
Ліберальна партія України (оновлена)	1	0.75
Політична партія "Вперед, Україно!"	1	0.75
Партія "Соціал-Демократичний Союз" (СДС)	1	0.75
Політична партія малого і середнього бізнесу України	1	0.75
Конгрес Українських Націоналістів	1	0.75
Українська консервативна республіканська партія	1	0.75
Соціал-національна партія України	1	0.75
Слов'янська партія (стара назва Громадянський конгрес України)	1	0.75
Демократична партія України	1	0.75
Християнсько-демократична партія України	1	0.75
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1	0.75

Замовлення № 4 від 04.01.2001 р.
Наклад 200 примірників.
Надруковано СІТГ "Бавок", тел. (044) 416-4174

